

Několik úvah nad občanským právem v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR

JIRÍ ŠVESTKA

I.

1. Stěžejním cílem (cílovým principem) v období výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti zůstává — jak znovu potvrdily výsledky XV. sjezdu KSČ — *zabezpečování blaha celé společnosti a spolu s tím i postupné zlepšování a obohacování úrovně života jejich jednotlivých členů cestou stále úplnějšího a zároveň vyváženého uspokojování jejich osobních (hmotných a duchovních) potřeb, vedoucích k prohlubování jejich celkových životních a sociálních jistot.*¹⁾

K uskutečňování tohoto stěžejního cíle *přispívá v rámci právní nadstavby jako celku svým specifickým a nezastupitelným podílem i občanské právo hmotné, jako jedno z právních odvětví vnitřně jednotného systému čs. socialistického práva.*

2. Úvodem lze velmi obecně říci, že občanské právo hmotné plní v současné etapě rozvoje socialistické společnosti své poslání tím, že upravuje specifickou výseč společenských vztahů, konkrétně těch, které se určitým způsobem týkají *majetku (majetkové vztahy) anebo osobnosti občanů (osobnostní vztahy)*. Jinými slovy řečeno, občanské právo upravuje v soudobé socialistické společnosti *majetkové vztahy a osobnostní vztahy*. Z obou druhů těchto společenských vztahů však občanské právo zdaleka neupravuje všechny. Četné majetkové a osobnostní vztahy jsou *upravovány i jinými odvětvími systému práva než práva občanského.*

V dalším výkladu této první části se tato studie pokusí ukázat, co je *z hlediska rozhodujících kritérií pro konstituování každého právního odvětví, tj. z hlediska předmětu (včetně jeho společenského určení — funkce)*

¹⁾ Srov. zejména Sborník hlavních dokumentů XV. sjezdu KSČ. Svoboda, Praha 1976, str. 93 a násl. Srov. k tomu rovněž i závěry květnového zasedání ÚV KSČ o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směry dalšího rozvoje vnitřního trhu (Rudé právo ze dne 20. května 1977, str. 2 a násl.), jakož i závěry březnového zasedání ÚV KSČ o výsledcích plnění závěru XV. sjezdu KSČ a dalším postupu při jejich realizaci (Rudé právo ze dne 8. března 1978, str. 3).

a metody právní regulace, specifické pro ty majetkové a osobnostní vztahy, které jsou upravovány občanským právem.²⁾

3. Specifickou podstatu *společenských majetkových vztahů*, jakožto předmětu občanského práva, tvoří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti v první řadě *přisvojování určitých hmotných statků — majetku (typicky předmětů osobní spotřeby neboli spotřebních statků) určitými subjekty, typicky občany.*

Toto přisvojování (svou povahou nutně statické) spočívá u hmotných statků, typicky u spotřebních statků, v realizaci jejich užitných hodnot, *individuální spotřebou s funkčním určením uspokojovat určitou významnou část potřeb subjektů, typicky určitou významnou část osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů.*

Toto přisvojování se v občanskoprávní nadstavbě realizuje *různými občanskoprávními formami (kategoriemi), resp. různými občanskými právy.* Z nich vystupuje do popředí jako základní občanskoprávní forma (kategorie), resp. jako základní občanské právo, *vlastnictví, resp. vlastnické právo.* Pro vlastnické právo je příznačné, že souhrn platných občanskoprávních norem přiznává určitému subjektu možnost se chovat (držet, užívat, disponovat) v mezích stanovených těmito normami k určitému přisvojovanému statku — a tudíž realizovat jeho užitnou hodnotu individuální spotřebou — jako ke svému vlastnímu.³⁾

Týká-li se takto charakterizované chování určitého subjektu určitých předmětů osobní spotřeby, jde v občanskoprávní nadstavbě o *kategorii osobního vlastnictví, resp. o právo osobního vlastnictví.*

Výše uvedené přisvojování, které spočívá u hmotných statků, typicky u spotřebních statků, v realizaci jejich užitných hodnot individuální spotřebou a jehož základním výrazem je v občanskoprávní nadstavbě vlastnické právo, typicky pak osobní vlastnické právo, je z povahy (logiky) věci i ze sledovaného hospodářského účelu možné a nutné ve vztahu (relaci) *ke všem ostatním individualizovaným subjektům ve společnosti.* Tomuto vztahu (relaci) sluší rozumět tak, že u vlastnictví se při realizaci užité hodnoty hmotného statku individuální spotřebou nevyžaduje *žádná spolupráce — součinnost ze strany ostatních subjektů ve společnosti.* Jde však o to, aby ostatní neindividualizované subjekty ve společnosti vlastníka hmotného statku při tomto jeho počínání *respektovaly a nerušily ho.* Tato skutečnost — jak vyplývá i z dalších výkladů — nezůstává bez vlivu na *právní podstatu zkoumaných společenských vztahů upravovaných ob-*

²⁾ Správně se v čs. socialistické literatuře konstatuje, že „úlohem socialistického práva je obrazit specifičnost tohoto druhu socialistických společenských vztahů a převést ji do odpovídajícího způsobu právní regulace...“, Učebnice obecné teorie státu a práva, díl II, Praha 1977 (hl. red. E. Kučera), str. 240; k tomu srov. rovněž E. Kučera: K obecné teorii systému práva. AUC — Iuridica 1/1974, str. 3 a násl.

³⁾ Srov. v ekonomické literatuře K. Marx: Úvod ke kritice politické ekonomie (Ke kritice politické ekonomie). SNPL, Praha 1953, str. 159 a násl.; v občanskoprávní literatuře srov. učebnici sovětského občanského práva (hl. red. O. A. Krasavčikov), sv. I, 1972, str. 13, učebnici sovětského občanského práva, Kyjev 1977, sv. I, str. 22; V. Knap: Vlastnictví v lidové demokracii. Orbis, Praha 1952, str. 13 a násl.

čanským právem. Proto je vlastníkovo chování v občanskoprávní sféře adekvátně zabezpečováno tím, že se stává předmětem *absolutního práva*. Tomuto právu odpovídá *absolutní povinnost* neboli *povinnost všech ostatních subjektů* ho při výkonu tohoto jeho práva nerušit.⁴⁾

Po tomto výkladu lze učinit tento dílčí závěr: *První skupinu základních společenských majetkových vztahů*, které jsou upravovány občanským právem, tvoří *vlastnické vztahy, typicky osobní vlastnické vztahy*. Tyto vztahy jsou občanskoprávní formou přivlastňování určitých hmotných statků, typicky spotřebních statků, určitými subjekty, kteréžto přivlastňování spočívá v realizaci užitných hodnot těchto statků individuální spotřebou jako svých vlastních s funkčním určením uspokojovat významnou část potřeb těchto subjektů, typicky významnou část osobních potřeb občanů.

Specifickou podstatu *společenských majetkových vztahů*, jakožto předmětu občanského práva, však v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti *stejně nutně tvoří i pohyb, resp. dispozice či převod (zkrátka řečeno dynamika) hmotných statků, typicky spotřebních statků (chápaných zde v širokém smyslu slova a zahrnujících hmotné výrobky i výsledky lidské činnosti — práce, zejména placených služeb) od jedněch určitých subjektů k jiným určitým subjektům (např. typicky obchodní organizace — občan, resp. organizace poskytující jinou službu — občan). Tento pohyb, resp. dispozice či převod (dynamika) se děje za účelem usku-tečnit přisvojování těchto hmotných statků, kteréžto přisvojování spočívá v realizaci jejich užitných hodnot, resp. v realizaci jejich užitého působení (efektu) individuální spotřebou s funkčním určením uspokojovat významnou část potřeb subjektů, typicky významnou část osobních potřeb občanů. Tento pohyb, resp. dispozice či převod (dynamika) je buď procesem směny hmotných statků (věci či výsledku určitých lidských činností — práce povětšinou za peněžitou úhradu)⁵⁾ mezi určitými spolupracujícími (koordinujícími) subjekty čili procesem *realizace hodnoty* (což zůstává i v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti, která je nucena z řady objektivních důvodů plánovitě využívat hodnotových kategorií, *pravidlem* — srov. typicky prodej a koupi, zhotovení věci na zakázku, opravu a úpravu věci atp.) anebo — s ohledem na dosažení nejrozmanitějších hospodářských cílů — *obdobným procesem přerozdělování* hmotných statků mezi těmito subjekty, zejména mezi občany navzájem (srov. např. darování a některé další bezúplatné vztahy, jakož i majetkové vztahy vzniklé v důsledku protiprávního chování či vyvolání jiného protiprávního stavu). Tento*

⁴⁾ Obdobnou úlohu plní a obdobné postavení zaujímá i *dědické právo*. To upravuje přechod občanských majetkových práv (nespojených úzce s osobou zůstavitele) pro případ smrti a tedy z povahy věci úzce souvisí především s vlastnickým právem, jakožto základním občanským majetkovým právem (tj. v současném období společenského vývoje typicky s právem osobního vlastnictví).

⁵⁾ Záměrně je tu použit termín *úhrada* a nikoli *ekvivalentnost*, který byl až dosud často používán i v teorii čs. socialistického občanského práva. Úhrada totiž znamená, že „ten, kdo odprodá věc, dostane za ni jinou“. Naproti tomu ekvivalentnost předpokládá „hodnotovou rovnost směňovaných věcí“ (cit z díla autorů J. Barvík a kol.: *Politická ekonomie socialismu*. SPN, Praha 1977, str. 129).

pohyb, resp. dispozice či převod (zkrátka řečeno dynamika) hmotných statků je v občanskoprávní nadstavbě (a to bez zřetele k tomu, jde-li o směnu či o výše charakterizovaný obdobný proces přerozdělování) realizován občanskoprávní formou (kategorií) závazku (obligací), resp. závazkovým právem.

Tento pohyb, resp. dispozice či převod (dynamika) hmotných statků je — rovněž bez zřetele, jde-li o proces směny či o výše charakterizovaný obdobný proces přerozdělování — z povahy (logiky) věci i ze sledovaného hospodářského účelu možný a nutný pouze *ve vztahu (relaci) mezi určitými individualizovanými subjekty ve společnosti*. Tomuto vztahu (relaci) sluší rozumět tak, že u závazků (obligací) se při zásadní realizaci hodnoty hmotných statků vyžaduje *určitá* vzájemná spolupráce (kooperace) mezi dvěma, event. více určitými subjekty. Tato skutečnost — jak vyplývá z dalších výkladů — nezůstává rovněž bez významu na *právní podstatu* zkoumaných společenských vztahů upravovaných občanským právem. Proto je chování jednoho subjektu závazkového vztahu zabezpečováno v občanskoprávní sféře adekvátně tím, že se stává předmětem *relativního práva*. Tomuto právu odpovídá *relativní povinnost* neboli *povinnost zatěžující pouze určitý druhý subjekt* tohoto závazkového vztahu.

Po tomto výkladu lze učinit další dílčí závěr: *Druhou skupinu základních společenských majetkových vztahů*, které jsou upravovány občanským právem, tvoří *závazkové (obligační) vztahy*. Tyto vztahy jsou občanskoprávní formou pohybu — dispozice či převodu (dynamiky) hmotných statků (ať již zejména ve formě směny anebo obdobné formy přerozdělování) uskutečňovaného za účelem jejich přisvojování určitými subjekty a ústící v realizaci užitných hodnot, resp. v realizaci užitého působení těchto statků individuální spotřebou, s funkčním určením uspokojovat významnou část potřeb těchto subjektů, typicky významnou část osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů.

Z toho všeho, co bylo zatím uvedeno výše, vyplývá, že využívání hodnotového zákona (realizace užité hodnoty či hodnoty) jako specifického zákona zboží výroby tvoří jeden z *velmi významných zdrojů existence norem* čs. *socialistického občanského práva*,⁶⁾ i když nikoli *jediný a výlučný*.

U toho, co bylo až dosud řečeno o specifické podstatě společenských majetkových vztahů, které jsou upravovány občanským právem, však *nelze zůstat stát*.

Ke specifické podstatě zkoumaných společenských majetkových vztahů, které jsou upravovány normami čs. *socialistického občanského práva*, však *stejně nerozlučně (imanentně) patří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti i to, že se zároveň uskutečňují v rámci celospole-*

⁶⁾ Tento poznatek v literatuře čs. *socialistického občanského práva* rozpracoval V. Knapp, a to v hlavních rysech již v práci „Vlastnictví v lidové demokracii“, Orbis, Praha 1952, str. 13 a násl., podrobněji pak v pozdější práci „Předmět a systém čs. *socialistického práva občanského*“, Praha 1959, str. 104 a násl.

čenského plánovitého řízení a základního ekonomického zákona socialismu, jakož i v souladu s požadavky spolupráce, součinnosti a pomoci.⁷⁾

Vše, co bylo řečeno, lze vyjádřit souhrnně tak, že specifickou podstatu zkoumaných společenských majetkových vztahů, které jsou upravovány normami občanského práva, tvoří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti relativně samostatné nakládání (ve výše uváděném smyslu statickém a dynamickém) hmotnými statky jejich subjekty (občany, socialistickými organizacemi, resp. organizacemi vůbec, výjimečně i státem), a to s funkčním určením uspokojovat významnou část jejich potřeb, typicky významnou část osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů (majetkové občanskoprávní vztahy).⁸⁾

7) Je ovšem třeba přirozeně vidět, že v různých oblastech socialistické ekonomiky (a uvnitř těchto oblastí i v jejich jednotlivých částech) se působení zákona plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství v jeho rámci i zákona hodnoty, a tedy i plánovitá řídicí činnost státu, projevují v různé podobě, metodách a intenzitě, jakož i závaznosti a rozsahu.

Tak např. autoři již cit. díla Politická ekonomie socialismu (J. Barvík a kol.), zkoumajíce v rámci působení plánovitého celospolečenského řízení charakter božních vztahů v různých oblastech socialistické ekonomiky, konstatují, že „... v různých sektorech socialistické výroby jsou výrobky zbožím v nestejně míře. Čisté zboží vztahy však neexistují ani v jediném článku socialistické ekonomiky, jelikož zde vládne plánovitost a základní zákon socialismu...“. Na jiné místě citované práce pak tito autoři hovoří o tom, že „... plánem nelze přesně rozdělit koupěschopnou poptávku obyvatelstva mezi jednotlivá spotřební zboží. Občan má možnost přeměnit svůj příjem na ty užité hodnoty, za ty spotřební předměty, které potřebuje. U výrobních prostředků je situace jiná. Převážná část výrobních prostředků je plánovitě rozdělována mezi podniky...“ (str. 134, 135). Z uvedeného vyplývá, že plánovitou řídicí činnost státu je třeba v té oblasti, která je předmětem výzkumu této studie, chápat správně tak, že je zaměřena na určení celkového objemu a struktury jak výrobků či placených služeb, objemu mzdových fondů, na jejich cenovou regulaci, na utváření celkové struktury spotřeby apod. Jinak však v podstatě závisí na dispozici — a tedy na uvážení a vůli — samotného občana, jaký konkrétní výrobek či jakou konkrétní službu, resp. kdy a event. zda vůbec si koupí či objedná za peníze, které nabyt svou prací a jež tvoří předmět jeho osobního vlastnictví. Je však třeba jít dále a soudit, že zásadně i na dispozici samotného občana závisí, jak takto nabytou věc bude poté užívat, jak s ní bude dále nakládat apod. Avšak i v některých částech této oblasti, která je předmětem výzkumu této studie, se vliv plánovitě řídicí činnosti státu (centrální vliv), sledující prosazování a intenzivnější uplatňování celospolečenských zájmů v socialistické společnosti, výrazněji zesiluje (srov. např. oblast pozemků a bytů, oblast služeb, kladoucí důraz na ochranu občanů jako spotřebitelů, ale jak bude ukázáno ještě dále, i osobnostní oblast apod.), což vede k přiměřenému omezení dispozice občanů (blíže o tom viz další výklady).

8) Specifická podstata zkoumaných majetkových občanskoprávních vztahů je tedy — jak patrné — založena na organickém spojení těchto prvků: Na samostatném nakládání hmotnými statky, přičemž toto nakládání je zároveň uskutečňováno v rámci celospolečenského plánovitého řízení, jakož i v duchu požadavků spolupráce, součinnosti a pomoci (relativně samostatné nakládání) s funkčním určením uspokojovat významnou část osobních potřeb občanů s konečným cílem zabezpečovat a dále zvyšovat jejich životní úroveň, jakož i formovat a prohlubovat socialistický způsob jejich života. Tím podstata těchto společenských majetkových vztahů, které jsou upravovány občanským právem, nabývá novou kvalitu, která ji byla historicky před socialismem cizí.

V důsledku právní úpravy zkoumaných společenských vztahů občanské právo — v souladu s dynamickým rozvojem národního hospodářství — přispívá významným způsobem k úplnějšímu a dokonalejšímu uspokojování významné části potřeb jejich subjektů, typicky významné části osobních potřeb občanů. Občanské právo tak rovněž napomáhá ke stálému zlepšování životních podmínek občanů (srov. např. vytváření lepších možností pro účelné využívání volného času), jakož i k všestrannému rozvoji jejich osobností, a tím koneckonců jak k upevňování jejich *celkově důstojného postavení (pozice) jako členů soudobé socialistické společnosti, tak k jejich aktivnímu vztahu k sociálnímu dění.*

Při tom v oblasti zkoumaných společenských majetkových vztahů, které jsou upravovány občanským právem, nelze ztrácet se zřetele, že vlastnické právní vztahy, jmenovitě osobní vlastnictví, jako základní právní forma přisvojování užitných hmotných statků, typicky spotřebních statků, jsou jednak základem vzniku závazkových právních vztahů, jakožto zásadního výrazu směnných vztahů, jednak — a to zároveň — i důsledkem těchto závazkových právních vztahů. Lze to vyjádřit rovněž tak, že základním cílem občanského práva zůstává úprava těch společenských majetkových vztahů, které vyjadřují přisvojování si hmotných statků, typicky statků osobní spotřeby, jako svých vlastních (osobní vlastnické vztahy). Prostředkem pro realizaci tohoto přisvojování (tj. pro osobní vlastnictví) je zásadně směna neboli realizace hodnoty těchto hmotných statků, typicky statků osobní spotřeby, uskutečňovaná formou závazkových právních vztahů (zejména formou koupě a prodeje anebo placených spotřebních služeb). Takto vznikající spojení osobních vlastnických právních vztahů a závazkových právních vztahů je v občanskoprávní nadstavbě odrazem spojení dvou částí celkového reprodukčního ekonomického cyklu — spotřeby a směny.⁹⁾

Vzhledem k objektivně existujícímu spojení mezi spotřebou a směnou na straně jedné a ostatními částmi reprodukčního ekonomického cyklu, tj. rozdělováním a zejména výrobou, jakožto základem celého tohoto cyklu na straně druhé, existuje přirozeně spojení i mezi společenskými majetkovými vztahy, které s těmito jednotlivými částmi cyklu souvisejí (ve zkoumaných případech konkrétně spojení osobního vlastnictví se socialistickým

V dalším vývoji půjde o to nacházet a realizovat stále dokonalejší formu tohoto *vzájemného propojení* výše vzpomenutých prvků tak, aby za daného stavu rozvoje socialistické společnosti *co nejúčinněji (optimálně) spolupůsobily k naplňování cílového principu* (v této souvislosti nelze z poslední doby nevzpomenout např. komplexní experiment řízení s cílem prohloubení efektivitu a kvality veškeré ekonomické aktivity, který schválilo předsednictvo vlády ČSSR — Rudé právo ze dne 15. února 1978).

Tímto způsobem i ve hmotné oblasti upravované občanským právem dochází v konečných výsledcích k uskutečňování *zásadního souladu individuálních (skupinových) zájmů s prioritními zájmy celospolečenskými.*

⁹⁾ Na toto spojení upozorňují správně i M. Knappová: Občanské právo a životní úroveň. Právník č. 9/1976, str. 839, a V. Čížková: Základní rysy právní soustavy socialistického vlastnictví. AUC — Iuridica č. 1–2/1971, str. 38 a násl.

společenským vlastnictvím, jakožto základem všech vlastnických vztahů). Spojení těchto společenských majetkových vztahů souvisejících s jednotlivými částmi uvedeného cyklu jako celku je v právní nadstavbě jak socialistickou právní teorií, tak i socialistickým právním zákonodárstvím různě koncipováno a také vyjadřováno (srov. známou a nikoli jednotně řešenou problematiku vymezení, ale i vzájemného vztahu a vazeb zejména občanského, hospodářského a pracovního práva).

Proto i tato studie, která spatřuje *teoretickou podstatu soudobého občanského práva v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti v úpravě výše vymezených společenských majetkových vztahů*, zároveň vychází — aniž by to však s ohledem na svůj vymezený rozsah bližší rováděla — rovněž z *existence určitých vzájemných vazeb, souvislostí a závislostí všech těchto společenských majetkových vztahů, a tedy i z určitých společných rysů některých jejich právních forem (kategorií — institucí), vyžadujících nezbytně jejich koordinaci* (tento přístup je modifikací různě koncipovaných širších pojetí — včetně i dřívějšího autorova pojetí — občanského práva v čs. literatuře).

Za této situace je tudíž hlavním úkolem socialistické občanskoprávní teorie, legislativy i aplikační praxe věnovat svou *soustředěnou pozornost na další potřebné rozpracování a prohlubování socialistického obsahu výše vymezených majetkových vztahů a s nimi spjatých majetkových práv: jejich subjektů, typicky občanů, tj. konkrétně majetkových vztahů a s nimi spjatých majetkových práv funkčně určených k uspokojování významné části jejich osobních (hmotných a duchovních) potřeb*.

V dalším výkladu je na místě učinit alespoň stručnou poznámku o tom, zda lze za určitý samostatný typ občanskoprávních vztahů, tj. za typ mezi vlastnickými vztahy na straně jedné a závazkovými vztahy na straně druhé (neboli za jakýsi intertyp) považovat ty vztahy, které *platný čs. občanský zákoník označuje jako osobní užívací vztahy k pozemkům a k bytům*.

Při řešení této otázky je třeba vycházet z toho, že ani v jednom z uvedených případů osobního užívání nedochází k *převodu vlastnického práva na osobní uživatele*. Těmto uživatelům však v důsledku různých právních skutečností předpokládaných občanským právem vzniká k těmto hmotným statkům *jiné majetkové právo*, které platný občanský zákoník označuje jako právo osobního užívání, a to buď k pozemku či k bytu. Toto majetkové právo — odvozené resp. podmíněné vlastnickým právem jiného — se stává právním výrazem možností osobních uživatelů realizovat užitné hodnoty zkoumaných hmotných statků, které jim jsou vlastníkem do užívání přenechány. Jelikož se však osobní uživatelé nechovají při realizaci užitných hodnot k těmto věcem jako ke svým vlastním (dlužno znovu zdůraznit, že oni toliko realizují užitné hodnoty hmotných statků, které jim byly k užívání přenechány vlastníkem), nutno tyto formy přisvojování v občanskoprávní nadstavbě označit z teoretického hlediska za *závazek (obligaci), resp. za závazkové právo* (nastanou-li tudíž určité zákonem předvídané skutečnosti, jsou osobní uživatelé povinni hmotné statky vrátit — vyklidit). V tomto základu mají obě zkoumaná majetková práva osobních uživatelů

společného jmenovatele nejen mezi sebou navzájem, nýbrž se všemi ostatními závazkovými majetkovými právy. Zároveň však nelze přehlížet, že obě zkoumaná majetková práva vzhledem k povaze a k funkci přisvojování (uspokojování dlouhodobých bytových potřeb, jakož i dlouhodobých potřeb souvisících s užíváním pozemků) vykazují — i když v rámci kategorie závazkových práv — *v některých směrech určité zvláštnosti.* Tyto zvláštnosti spočívají v tom, že obsah i rozsah některých dílčích oprávnění osobních uživatelů, včetně občanskoprávní ochrany, se již přibližují (což platí zejména o osobním uživateli pozemku) oprávnění vlastníka (jak je tedy patrné, jsou i mezi oběma osobními užívacími právy navzájem rozdíly, které nelze přehlížet). Další zvláštností zkoumaných osobních užívacích vztahů je i intenzivní centrální vliv uplatňující se při jejich vzniku, resp. zániku, což tu má za následek prolínání občanskoprávních prvků s prvky administrativními. Zřejmě tyto zvláštnosti vedly v platném občanském zákonodárství k vytvoření specifických občanskoprávních institutů, tj. osobního užívání pozemků a osobního užívání bytů a k výslovnému zdůraznění takových znaků, jako je např. u práva osobního užívání pozemků jeho časová neomezenost, jeho přechod na dědice, jednorázová úhrada, výslovná občanskoprávní ochrana podle § 203 OZ, zvláštní podmínky vzniku, resp. zániku apod. V tomto výše uvedeném smyslu, tj. *v rámci teoretické kategorie závazkových práv,* lze tedy hovořit o *zvláštních osobních užívacích právech k pozemku a k bytu.*

Na základě výše uvedeného výkladu je proto možno uzavřít, že vlastnické právní vztahy, právě tak jako závazkové právní vztahy a v jejich rámci i osobní užívací právní vztahy tvoří vzhledem ke své podstatě, významu i poslání, jakož i vzhledem ke své početnosti (frekventovanosti) *základní skupiny občanskoprávních majetkových vztahů.* Příléhavě lze též hovořit o *majetkovém předmětu občanského práva.*

Až potud se zatím všechny dosavadní výklady týkaly *hmotné (majetkové) oblasti* upravované občanským právem.

Pokud se týče *nehmotné oblasti,* občanské právo v jejím rámci zabezpečuje:

a) *Zvláštní specifickou úpravu a ochranu společenských vztahů spjatých s tvůrčí duševní (intelektuální) činností osobností občanů, a to jako autorů, resp. výkonných umělců, objevitelů, vynálezců, zlepšovatelů a tvůrců průmyslových vzorů,* (tzv. osobněmajetkové občanskoprávní vztahy či občanskoprávní vztahy k osobnostním statkům), vytvořeným tvůrčí duševní činností; někdy též označované jako zvláštní osobní, resp. zvláštní osobnostní občanskoprávní vztahy.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Všemi těmito terminologickými označeními chce být vyjádřeno, že v těchto případech jde o osobnostní vztahy spjaté s majetkovými prvky, resp. o osobnostní vztahy mající majetkový reflex, které však dohromady tvoří — při dominantnosti prvků — *jeden jediný celek.* Správně proto zdůrazňuje v čs. socialistické literatuře K. Knapp u autorského práva, že „...subjektivní právo autorské... jako celek má osobnostněprávní základ...“ (Socialistická osobnostněprávní teorie autorského práva, str. 27, ve sborníku Aktuální otázky práva autorského, práv průmyslových,

b) Všeobecnou — generální úpravu a ochranu společenských vztahů nerozlučně spjatých s osobností každého občana jako individuality (ryze osobní, resp. všeobecné osobnostní občanskoprávní vztahy, tj. vztahy jež nejsou spjaty s majetkovými prvky, resp. které — oproti prvním vztahům sub a) — nemají žádný majetkový reflex.¹¹⁾)

c) Úpravu společenských majetkových vztahů, jejichž předmětem však jsou *nehmotné statky* (srov. např. zejména společenské vztahy, jejichž předmětem jsou zvukové záznamy výrobců, rozhlasová a televizní vysílání).¹²⁾)

Lze mít za to, že i pro zkoumanou osobnostní oblast platí tento závěr: Chová-li se subjekt — konkrétně občan k osobnostnímu statku jako ke svému vlastnímu s cílem realizovat tak významnou součást svých celkových osobních (roz. duchovních) potřeb a tedy i celkové životní úrovně, *musí mu být tato možnost zabezpečena v občanskoprávní nadstavbě adekvátní právní úpravou*, odpovídající povaze tohoto statku. Touto adekvátní občanskoprávní formou (kategorií), resp. právem je *osobnostní právo* (ať již zvláštní či všeobecné).

Uvedené chování určitého subjektu k určitému osobnostnímu statku je z povahy (logiky) věci i ze sledovaného společenského účelu rovněž možné a nutné ve vztahu (relaci) ke *všem ostatním neindividualizovaným subjektům ve společnosti*. Tomuto vztahu je třeba i tu rozumět tak, že při realizaci osobnostního statku jeho subjektem ve společnosti se nevyžaduje žádná spolupráce — součinnost ze strany ostatních subjektů. I tu však jde o to, aby ostatní neindividualizované subjekty ve společnosti subjekt osobnostního statku při jeho realizaci *respektovaly a nerušily*. Tato skutečnost — jak vyplývá z dalších výkladů — nezůstává bez vlivu na *právní podstatu* těchto společenských vztahů upravovaných občanským právem. Proto je chování subjektu osobnostního práva v občanskoprávní sféře zabezpečeno tím, že se i ono stává předmětem *absolutního práva*. Tomuto právu odpovídá *absolutní povinnost*, tj. *povinnost všech ostatních neindividualizovaných subjektů* ho při výkonu jeho práva nerušit.

Pohyb resp. dispozice či převod (dynamika) těchto osobnostních statků, který vzdor tomu, že není směnou, je pro její určitou dobu, právě tak jako pro nezbytnost vždy *určité* spolupráce mezi zúčastněnými subjekty,

práva soutěžního — 1975/1976). Typický majetkový prvek spočívá v těchto případech zejména v tom, že vytvoření autorského či jiného osobnostního statku je výsledkem tvůrčí lidské činnosti, kterou společnost hmotně odměňuje jako každou jinou společensky užitečnou práci

¹¹⁾ Podobně však jako nejsou předmětem občanského práva všechny majetkové vztahy, nejsou jím — jak ostatně vyplývá ještě z dalších výkladů — ani všechny ryze osobní, resp. všeobecné osobnostní vztahy (srov. např. společenské vztahy občanů, vznikající v oblasti jejich politické aktivity při výkonu práva volit, jakož i práva být volen apod.).

¹²⁾ V dalším výkladu bude pozornost zaměřena pouze na *první dvě kategorie občanskoprávních vztahů, které vznikají v nehmotné oblasti*, tj. na obojí druh osobnostních občanskoprávních vztahů, neboť právě jejich *specifickou podstatu* je třeba v rámci občanského práva blíže objasnit.

vyjadřován v občanskoprávní nadstavbě rovněž občanskoprávní formou (kategorií) závazku, resp. závazkovým, právem.¹³⁾

Sluší dodat, že i v této oblasti ke specifické podstatě zkoumaných společenských osobnostních statků upravovaných normami občanského práva patří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti stejně nerozlučně (imanentně) rovněž to, že se uskutečňují v rámci celospolečenského plánovitého řízení a základního ekonomického zákona socialismu, jakož i v souladu s požadavky spolupráce, součinnosti a pomoci.

Celé lze nyní rovněž souhrnně vyjádřit tak, že specifickou podstatu zkoumaných společenských osobnostních vztahů, které jsou upravovány občanským právem, tvoří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti *relativně samostatné nakládání (ve smyslu statickém i dynamickém) osobnostními statky jejich subjekty — občany, a to s funkčním určením uspokojovat významnou část jejich celkových osobních (duchovních) potřeb (osobnostní občanskoprávní vztahy).*¹⁴⁾

Již tato výše uvedená specifická podstata osobnostních vztahů, tj. relativně samostatné nakládání osobnostními statky jejich subjekty — občany za účelem uspokojování významné části jejich celkových osobních (duchovních) potřeb, opodstatňuje, aby i tyto druhy společenských vztahů byly řazeny do předmětu úpravy občanského práva.

Platí-li totiž, že tak, jak vlastník nakládá ve společnosti určitým hmotným statkem, tak obdobně, tj. vzhledem k zvláštnostem daným povahou osobnostního statku, nakládá v této společnosti určitým osobnostním statkem i jeho subjekt, pak je třeba i právní režim, který reguluje toto nakládání osobnostními statky, stanovit za daných ekonomickospolečenských podmínek (přihlížeje přirozeně ke zvláštnostem těchto statků) obdobně jako právní režim, upravující nakládání hmotnými statky. Uváží-li se navíc i to (v tomto směru naše úvaha poněkud předbíhá dalším výkladům), že specifické podstatě zkoumaného nakládání osobnostními statky v občanskoprávní nadstavbě *adekvátně odpovídá* — právě tak jako specifické podstatě nakládání hmotnými statky — *rovněž metoda právní rovnosti zúčastněných subjektů*, je to další důvod, který hovoří pro zařazení těchto osobnostních vztahů do předmětu úpravy občanského práva (k tomu však srov. blíže další výklady o metodě občanského práva).

V důsledku toho, co bylo výše řečeno, lze již na tomto místě dojít k závěru — aniž by tím byl jakkoli *popírán* význam vlastnických, právě tak jako závazkových majetkových vztahů a v jejich rámci osobních užívacích

¹³⁾ V tomto směru svého funkčního působení a zaměření tedy závazkové právo *překračuje* rámec hmotné (majetkové) oblasti občanského práva a stává se pojitkem mezi ní a její nehmotnou oblastí.

¹⁴⁾ I osobnostní občanskoprávní vztahy tak v důsledku spojení výše uvedených prvků nabývají *kvalitativně novou podobu*, která jim byla historicky před socialismem cizí. Tímto způsobem dochází v konečných důsledcích i v nehmotné — osobnostní oblasti upravované občanským právem k uskutečňování zásadního souladu individuálních (skupinových) zájmů s prioritními zájmy celospolečenskými.

vztahů — že takto chápané společenské osobnostní vztahy tvoří další, a to důležitou a neoddělitelnou součást předmětu úpravy soudobého socialistického občanského práva.¹⁵⁾

V důsledku právní úpravy zkoumaných společenských osobnostních vztahů, občanské právo — v souladu se stálým prohlubováním všech forem socialistické demokracie — přispívá významným způsobem k co nejúplnějšímu rozvoji osobnostní sféry jejich subjektů, konkrétně k uplatnění osobnosti občanů jako individualit, včetně realizace jejich tvůrčích aktivit, schopností a sil. Občanské právo tak napomáhá rovněž ke stálému zlepšování životních podmínek občanů, jakož i k všestrannému rozvoji jejich osobnosti, a tím koneckonců jak k upevňování jejich celkově důstojného postavení (pozice) občanů jako členů soudobé socialistické společnosti, tak

¹⁵⁾ V části socialistické občanskoprávní literatury v minulosti docházelo — a někdy dochází i nadále — k určitému *podceňování všeobecných osobnostních vztahů jako součástí občanského práva*.

Původně někteří autoři soudili, že se tento druh společenských vztahů vůbec vymyká občanskoprávní úpravě (srov. např. tendenci patrnou i v Učebnici čs. občanského práva z r. 1955, sv. I, str. 173, 177). Později část socialistické občanskoprávní literatury soudila — a někdy soudí ještě i nyní — že všeobecné osobnostní vztahy netvoří předmět úpravy občanského práva, nýbrž jsou občanským právem pouze a toliko chráněny [srov. např. O. S. Joffe: Ochrana česti i dostojinstva graždan. SGiP č. 7/1962; týž autor: Sovětskoje graždanskoje právo. Leningrad 1967, str. 12 a násl.; Učebnice sovětského občanského práva 1971, sv. I (hl. red. O. S. Joffe), str. 6 a násl.].

S tímto názorem nelze souhlasit ani z teoretického, ani z praktického hlediska. Nelze se však s ním ztotožnit ani z právněpolitických důvodů [k tomu srov. správně Učebnici sovětského občanského práva, 1972, sv. I (hl. red. O. A. Krasavčikov), str. 11 a násl.; sborník Graždanskopravoje položenije ličnosti v SSSR. Moskva 1975 (hl. red. N. S. Malein), str. 5 a násl.; Učebnici sovětského občanského práva, Kyjev 1977, sv. I, str. 20 a násl.; Učebnici občanského práva Běloruské SSR, 1975, sv. I (hl. red. V. F. Čigir), str. 7 a násl.; Ju. K. Tolstoj: Konstitucija SSSR a problemy graždanskogo prava. Pravovedenije č. 5/1975, str. 55; v čs. socialistické literatuře srov. zejména Š. Luby: Společná teoretická a praktická problematika osobnomajetkových práv, stať obsažená ve sborníku Osobnomajetková práva, Bratislava 1968, str. 13 a násl.; K. Knapp—J. Švestka: Ochrana osobnosti v čs. občanském právu. Praha 1969, str. 9 aj.]. Kromě argumentace, která již byla a ještě bude uvedena dále, lze na tomto místě uvést: Přijetím těchto společenských osobnostních vztahů pod občanskoprávní ochranu (srov. např. u nás § 11 a násl. OZ; obdobně srov. např. v SSSR čl. 7 Základů, jakož i čl. 7 GK RSFSR, §§ 7, 323 a násl. OZ NDR aj.) občanský zákoník — jako stěžejní občanskoprávní předpis — zároveň jejich subjektům zakládá i určitá práva a povinnosti, neboli jinými slovy *uskutečňuje občanskoprávní úpravu tohoto druhu společenských vztahů* (k tomu srov. i Učebnici sovětského občanského práva, Moskva 1975, sv. I, str. 9 a násl.). Jestliže protiprávním zásahem do všeobecných osobnostních práv vzniká subjektu možnost domáhat se ochrany těchto práv proti všem ostatním subjektům, pak tato práva musila existovat a jako taková být rovněž objektivním občanským právem upravována — stejně jako ostatní absolutní občanská práva — i před tímto protiprávním zásahem. Zkrátka, funkci občanského práva nelze v těchto případech zužovat pouze na jeho negativní působení vyvolané až konfliktní situací, nýbrž je zároveň třeba — v souladu s úkoly soudobé socialistické společnosti — správně chápat i právní normování (zprostředkování) zkoumaných společenských vztahů.

k jejich aktivnímu vztahu k sociálnímu dění. Příležitě lze též hovořit o nehmotném, typicky osobnostním předmětu občanského práva.¹⁶⁾

V této souvislosti je namístě konstatovat, že spolu s dalším rozvojem socialistické společnosti, spjatým s rozšiřováním a prohlubováním různých forem socialistické demokracie, zákonitě sílí i *tendence právně upravovat a chránit co nejúčinněji a všestranně osobnost občana*,¹⁷⁾ mj. rovněž *vybudováním uceleného a bezmezerovitého systému osobnostních práv, upravených a chráněných občanským právem, jmenovitě jeho stěžejním právním předpisem — občanským zákoníkem*.

Proto vylučovat jakkoli úpravu a ochranu všeobecných osobnostních vztahů z občanského práva a tedy všeobecná osobnostní práva z rámce celkového občanskoprávního postavení (statutu) občana a v důsledku toho orientovat toto právní odvětví pouze na úpravu a ochranu majetkových vztahů v jejich statické a dynamické, jakož i osobněmajetkových vztahů, by nebylo správné. Naopak, zařazení jak majetkových, tak i všech zkoumaných osobnostních vztahů do předmětu občanského práva, a tím *vybudování uceleného jednotného obecného občanskoprávního postavení (statutu) občana je v plném souladu s existující jednotou jeho sociálního postavení v té oblasti společenského života, která je upravována občanským právem. Tento přístup rovněž plně odpovídá zákonitostem, tendencím a potřebám rozvoje socialistické společnosti v současných podmínkách využívání vědeckotechnického pokroku* (mj. spojeného s růstem celkového významu subjektivního činitele, s mohutným rozmachem duchovních potřeb a zájmů občanů a v jejich rámci i osobnostní sféry). Jen tak se občanský zákoník, jako stěžejní právní předpis občanského práva, *stává skutečným kodexem zkoumaných společenských majetkových a osobnostních vztahů občana, jejich vpravdě základní a ucelenou (komplexní) úpravou a v důsledku toho*

¹⁶⁾ Oba výše zkoumané druhy osobnostních občanskoprávních vztahů nejsou vztahy uskutečňující se ve sféře působení zákona hodnoty, resp. podmíněné využíváním zbožně peněžních kategorií. Je tomu tak proto, že autorská díla, objevy, vynálezy apod., právě tak jako všeobecné statky neoddělitelné od osobnosti občanů nejsou zbožím.

I tato skutečnost svědčí závěru, že předmětem úpravy občanského práva nejsou pouze společenské vztahy uskutečňující se ve sféře působení zákona hodnoty, resp. podmíněné využíváním zbožně peněžních kategorií.

Na druhé straně však ani v této souvislosti nelze ztrácet ze zřetele, že využívání hodnotových kategorií a zbožně peněžních vztahů jako dosud stále *ekonomicky velmi významného činitele určujícího rozvoj občanského práva* je třeba správně a důsledně docenovat a mj. i prostřednictvím norem občanského práva využívat účinně zákon hodnoty a zbožně peněžní mechanismus při plánovité výstavbě rozvinuté socialistické společnosti.

¹⁷⁾ Tato sociální tendence došla svého právního výrazu zatím v nejucelenější podobě v Ústavě SSSR z r. 1977 (srov. část I nazvanou „Stát a osobnost“). V souladu s tím přirozeně dále poroste i *úloha občanskoprávního zákonodárství* při ochraně osobnostních práv. V socialistické literatuře se v poslední době zvlášť energicky přimlouvá za zdokonalení občanskoprávní úpravy všeobecných osobnostních práv zejména N. S. Malein: Tendenci rozvoje občanského práva, SGiP č. 1/1978, str. 29 a násl.

i účinným nástrojem a zárukou jejich potřebné efektivní občanskoprávní ochrany. Na základě všeho, co bylo uvedeno výše v jednotlivostech o předmětu občanského práva, lze nyní učinit tento závěr: Předmět občanského práva tvoří výše těch společenských majetkových i osobnostních vztahů, jejichž specifickou podstatu tvoří v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti relativně samostatné nakládání hmotnými anebo nehmotnými, zejména osobnostními, statky jejich subjekty (roz. občany, socialistickými organizacemi, resp. organizacemi vůbec, event. i samotným státem), a to s funkčním určením uspokojovat významnou část jejich potřeb, typicky významnou část celkových osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů.

4. Při úpravě výše vymezených společenských vztahů, neboli při úpravě svého předmětu, občanské právo musí používat metody (občanskoprávní metody), která adekvátně odpovídá výše zmíněné specifické podstatě regulovaných vztahů (ať majetkových či osobnostních). Jedině tak může funkčním způsobem napomáhat k jejich účinné realizaci v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti.¹⁸⁾

Specifičnost občanskoprávní metody, která historicky náležela a i v současné době za dosaženého stavu rozvoje hospodářství a uvědomění lidí dosud stále náleží k základním prostředkům působení práva na společenské vztahy, spočívá konkrétně v uplatňování těchto prvků:

a) *Rovného právního postavení subjektů občanskoprávních vztahů* (ne-rozhoduje tedy jakými hmotnými či nehmotnými — zejména osobnostními — statky ten, který subjekt fakticky disponuje), tj. *vztahů*, ve kterých — *byť by byl subjektem třeba samotný stát — subjekty nevystupují vůči sobě navzájem jako nositelé svrchované moci.*¹⁹⁾

¹⁸⁾ Z uvedeného je patrné, že předmět a metoda občanského práva spolu velmi úzce souvisejí. Zatímco však předmět vymezuje, jaké společenské vztahy neboli co je občanským právem regulováno, metoda stanoví, jak neboli jakými právními prostředky a způsoby jsou tyto společenské vztahy upravovány [tak správně konstatuje Učebnice sovětského občanského práva, 1972, sv. I (hl. red. O. A. Krasavčikov), str. 15; podrobný rozbor o občanskoprávní metodě podává v socialistické občanskoprávní literatuře zejména V. F. Jakovlev: Graždanskopravoj metod regulirovanija obščestvennyh otnošenij, Sverdlovsk 1972, str. 70 a násl.].

¹⁹⁾ Dlužno však poznamenat, že pojem *rovného právního postavení* nebývá vždy v literatuře správně chápán. Tak např. ve snaze odlišit od občanskoprávních vztahů vztahy rodinněprávní a pracovněprávní se někdy soudí, že v rodinněprávních vztazích a pracovněprávních vztazích nemají jejich subjekty *stejně* rovné právní postavení, jako je tomu typicky v právu občanském. Argumentuje se tím, že např. rodič má v rámci svých celkových oprávnění mj. i oprávnění dítěti rozkazovat, trestat jej apod., resp. že pracovník organizace má mj. i povinnost poslouchat příkazy a zákazy svých nadřízených apod., neboli že se i v těchto právních vztazích objevuje v určité podobě prvek nadřízenosti a podřízenosti (subordinace). Nedostatek těchto úvah spočívá v tom, že *nesprávně chápou pojem rovného právního postavení subjektů*. Pod ním je třeba chápat pouze takové vzájemné právní postavení subjektů, v němž žádný z nich *nevystupuje vůči druhému navzájem v pozici nositele — vykonavatele svrchované moci*. Opodstatněnost těchto úvah lze ukázat na příkladech, kdy dítě, resp. pracovník odmítne vykonat příkazy či zákazy rodiče, resp. svého nadřízeného. V takových případech totiž ani rodič, ani organizace *nemají možnost sami uskutečnit*

Tento stěžejní a zcela nezastupitelný prvek občanskoprávní metody adekvátně odpovídá, resp. je determinován specifickou podstatou občanským právem upravovaných společenských vztahů založených na výše vymezeném relativně samostatném nakládání hmotnými či nehmotnými, typicky osobnostními statky.

b) *Jejich dispozice a iniciativy*, které se realizují v rámci a ve spojení s konkrétními projevy jednak celospolečenského plánovitého řízení — centrálního vlivu (srov. např. kogentnost řady občanskoprávních ustanovení, jako je ustanovení o neplatnosti právních úkonů v případě jejich rozporu se zákonem, některé přímé správní zásahy do sféry občanskoprávních vztahů, kteréžto zásahy ve svých důsledcích vedou v určitých oblastech k úzkému prolínání občanského a správního práva), jednak požadavku spolupráce, součinnosti a pomoci při vzniku, výkonu i ochraně občanskoprávních vztahů (proto je namíste hovořit o zásadní, resp. relativní dispozici a iniciativě; někdy se místo toho hovoří i o autonomii a aktivitě).

c) *Prostředků občanskoprávní (hmotné i nehmotné) odpovědnosti, které nastupují v případě porušení či ohrožení subjektivních občanských práv zásadně bez dalšího* (k jejich vzniku tudíž zásadně není třeba — jako je tomu v oblasti práva trestního či správního — aplikačního aktu autoritativního orgánu v příslušném řízení) a jež omezují hmotné či nehmotné osobnostní zájmy rušitele těchto práv.

d) *Způsobu nápravy porušených (ohrožených) občanských subjektivních práv, který se uskutečňuje zásadně prostřednictvím soudu jako státní autority (stojící vně občanskoprávních vztahů) a jenž sleduje vedle preventivněvýchovného působení zejména obnovu, ať již majetkoprávního či osobnostněprávního, postavení subjektu zásadně na původní úrovni.*²⁰⁾

autoritativní — mocenskou formou svá oprávnění. Jinými slovy řečeno, žádný z nich se nestává vůči druhému svrchovaným mocenským (procesním) orgánem. Proto nelze hovořit o jakékoli formě existence prvků nadřízenosti a podřízenosti (subordinace) v těchto právních vztazích.

Z toho důvodu je tudíž třeba hledat odlišující (diferenční) znak rodinněprávních vztahů a pracovněprávních vztahů od občanskoprávních vztahů *jinde*.

²⁰⁾ U posléze uvedeného čtvrtého prvku občanskoprávní metody vystupuje zvlášť výrazně do popředí *dialektická spojitost mezi občanským právem hmotným a občanským právem procesním*.

Mezi oběma právními odvětvími existuje — vzdor jinak samostatné povaze jejich předmětů a metod — úzký vztah obsahu a formy (srov. známou Marxovu myšlenku o tom, že procesní právo je projevem života hmotného práva). Lze to vyjádřit i tak, že občanské právo procesní tvoří vlastně spojovací článek mezi institutů, jednotlivými právy a povinnostmi, které jsou zabezpečovány občanským právem hmotným na straně jedné a jejich uváděním v praktický život v případě, nejsou-li uskutečňovány dobrovolně, na straně druhé. Zkrátka, občanské právo procesní tvoří jeden z významných předpokladů pro to, aby se jednotlivá práva a povinnosti občanského práva hmotného ve společenské praxi *skutečně realizovaly*. Jestliže občanské právo procesní tento úkol adekvátně plní, stává se sociálně funkčním. Z toho důvodu je proto opodstatněn závěr, že občanské právo hmotné se ani v období výstavby rozvinuté socialistické výstavby nemůže ve společenské praxi uplatňovat bez občanských procesních pravidel. Má tedy i pro občanské právo hmotné plnou relevanci známý

5. Na základě všeho, co bylo řečeno shora jednotlivě o *předmětu občanského práva* (výšecharakterizované majetkové a osobnostní vztahy), *včetně jeho společenského určení* — *funkce* (majetkové a osobnostní vztahy sloužící k uspokojování osobních potřeb, typicky osobních potřeb občanů), jakož i o *metodě občanského práva* (rovné právní postavení jako její základní a nezastupitelný prvek), lze závěrem *souhrnně vymezit pojem čs. socialistického občanského práva* takto:

Čs. socialistické občanské právo tvoří jedno z právních odvětví vnitřně jednotného systému čs. socialistického práva. Toto právní odvětví — jako souhrn právních norem — upravuje z celkového okruhu společenských vztahů ty majetkové a osobnostní vztahy, jejichž specifickou podstatu tvoří relativně samostatné nakládání hmotnými a nehmotnými, zejména osobnostními, statky jejich subjekty (roz. občany, socialistickými organizacemi, resp. organizacemi vůbec, event. výjimečně i státem) v procesu — oblasti uspokojování významné části jejich potřeb, typicky významné části osobních potřeb občanů, a to na základě jejich rovného právního postavení.

Lze to vyjádřit i tak, že občanské právo upravuje majetkové a osobnostní vztahy v procesu — oblasti uspokojování významné části potřeb jejich subjektů (roz. občanů, socialistických organizací, resp. organizací vůbec, event. výjimečně i státu), typicky významné části osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů (roz. typicky v majetkových a osobnostních vztazích mezi občany a socialistickými organizacemi, jakož i mezi občany navzájem), a to na základě jejich rovného právního postavení.

Z tohoto souhrnného vymezení občanského práva vyplývá jeho důležitý a nezastupitelný význam i poslání v současném období výstavby rozvinuté socialistické společnosti při zabezpečování a dalším zvyšování celkové životní úrovně občanů, jakož i při formování a prohlubování socialistického způsobu jejich života.

obecný výrok V. I. Lenina o tom, že právo by bez státní donucovací moci nebylo ničím.

Právě tak je ovšem třeba na druhé straně dodat, že ani občanské právo procesní není v soudobé socialistické společnosti myslitelné bez existence občanského práva hmotného. Pouhá existence samotného občanského práva procesního by totiž byla očividně samoúčelnou, neboť by ztrácela jakýkoli společenskopraktický smysl. Na výše uvedených závěrech nemůže nic změnit ani ta skutečnost, že u řady občanskoprávních vztahů nedochází v soudobé socialistické společnosti z nejrůznějších důvodů ke střetu — konfliktu mezi jejich účastníky, kteréžto střety by vyústily v soudní spor (pravdou ovšem je, že řada střetů je vypořádávána mimosoudně). Občanskoprávní normy totiž jako odraz velké části každodenních potřeb a zájmů občanů i organizací ve sféře hmotné i nehmotné natolik postupně pronikají do jejich vědomí a ovládají jejich počínání, že řadu povinností plní dobrovolně, tj. bez státního donucení. Rozhodující však zůstává, že u každého občanskoprávního vztahu (až na výjimky odůvodněné jinými politickoprávními zřeteli) existuje v případě potřeby vždy možnost procesního a tedy státně donucujícího řešení. I tato okolnost, tj. možnost státního donucení přispívá k tomu, aby účastníci občanskoprávního vztahu plnili své občanskoprávní povinnosti v prvé řadě dobrovolně.

1. Z toho, co bylo výše uvedeno o předmětu (včetně jeho společenského určení — funkce) a metodě občanského práva, je patrné, že toto *právní odvětví upravuje velmi důležitou výšeč společenských vztahů*. Jde — jak vyplynulo z dosavadních výkladů — konkrétně o určitou část majetkových a osobnostních vztahů s typickou účastí občanů, kteréžto vztahy jsou buď každodenně anebo dlouhodobě — avšak v obojím případě vždy — nezbytné k uspokojení významné části jejich osobních (hmotných a duchovních) potřeb. Jinými slovy, jde o právní odvětví, které svým působením vykonává bezprostřední vliv na významnou část celkových životních podmínek občanů jako členů této společnosti (jde při tom o vytváření příznivých životních podmínek pro náležité uspokojování potřeb občana nejen jako fyziologického a biologického subjektu, nýbrž i pro jeho celkově příznivý fyzický a duchovní rozvoj, včetně kultivace jeho intelektuálních tvůrčích sil, schopností, ale i citů apod.). Jako takové proto může nezanedbatelně přispívat k ovlivňování *celkové úrovně života občanů*. Z toho důvodu je přirozené, že občané ve společenské praxi velmi citlivě sledují nejen občanskoprávní zákonodárnou úpravu, uskutečňování občanskoprávních vztahů jejich samotnými účastníky, nýbrž i řešení občanskoprávních věcí soudy (včetně spravedlivého autoritativního rozhodování) v případě střetu zájmů jejich účastníků. Z toho všeho je také patrné — tentokrát uvažováno v širších souvislostech — že se *oblast občanského práva stává důležitým činitelem, který napomáhá tvorbě a upevňování celkově příznivého politicko-sociálního klimatu*.

Ze všech těchto důvodů lze tudíž opodstatněně konstatovat, že *prostřednictvím adekvátně upravených a zároveň v praxi dobře fungujících občanskoprávních vztahů se nezanedbatelnou měrou realizuje v životě občanů praktická právní politika KSČ i socialistického státu a jejich stěžejní cíl, tj. zajišťovat cestou stále úplnějšího a dokonalejšího uspokojování osobních potřeb jak blaho společnosti jako celku, tak spolu s tím úzce spjatý všestranně vyvážený a svobodný rozvoj všech jejích členů — občanů*.

2. Občanské právo přispívá k uskutečňování výše uvedeného stěžejního cíle všestranného rozvoje společnosti i jejích jednotlivých členů — občanů v soudobých podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti plněním zejména dvou základních úkolů:

a) *Ve sféře svého specifického působení přispívá prostřednictvím adekvátně stanovených a v praxi náležitě fungujících občanských práv i občanských povinností (včetně jejich účinných občanskoprávních záruk) k řádnému uspokojování (přičemž v současné době vystupuje zvlášť do popředí kvalitativní stránka tohoto uspokojování) daného stavu osobních potřeb občanů, a to v oblasti jak hmotné, tak duchovní, s cílem napomáhat k zajištění a k dalšímu zvyšování náležitě vyvážené a důstojné životní úrovně*.

To znamená, že občanské právo napomáhá — vedle zabezpečování a zvyšování hmotné životní úrovně — i dalšímu rozvíjení forem dokonalejšího

sebeuplatňování občanů jako nutného předpokladu jejich celkově důstojného sociálního postavení (pozice) ve společnosti (srov. působení občanského práva ve směru stimulace jejich fyzických a tvůrčích duševních sil i schopností, jejich cílevědomé iniciativy, zvláště pracovní aktivity i jejich celkové angažovanosti při plnění společenských úkolů, stále důležitějších při rostoucí účasti občanů na rozhodování a řízení sociálních procesů v oblastech politiky, ekonomiky i kultury, neboli při správě veřejných záležitostí, rozšiřování rozsahu jejich volného času — jako významné součásti mimopracovní doby — včetně jeho reálného a účelného využívání pro sebevzdělávání, zvyšování kvalifikace, aktivního odpočinku),²¹⁾ zkrátka k realizaci všestranně se uplatňující a svobodně se rozvíjející osobnosti občana s aktivním vztahem k sociálnímu dění kolem.

Zabezpečováním náležitého uspokojování daného stavu určité části osobních potřeb občanů, občanské právo však zároveň — v komplexu s ostatními sociálními nástroji a prostředky — *spoluvytváří potřebné předpoklady pro kvalitativně vyšší stupeň uspokojování těchto osobních potřeb občanů (včetně žádoucí širší možnosti výběru těchto potřeb, a s tím spojené širší individuální dispozice občanů), a tím i pro celkově vyšší úroveň jejich života a vůbec jejich životních a sociálních jistot a perspektiv.* Celou myšlenku lze v obecné podobě vyjádřit i tak, že občanské právo svým specifickým působením *napomáhá dalšímu rozvoji předností socialismu a v tomto rámci zároveň dalšímu prohlubování a zdokonalování skutečných (nikoli abstraktních a pouze zdánlivě nadtřídních a nadčasových) práv člověka — lidských práv v důležitých životních (hmotných a duchovních) sférách jedinců — občanů.*

V této souvislosti je namístě zastavit se u *jedné otázky*, která je významná pro náležité pochopení úkolů občanského práva v současném období vývoje čs. společnosti:

Dosažení kvalitativně vyššího stupně uspokojování osobních potřeb jednotlivých občanů při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti v současných podmínkách využívání vědeckotechnického pokroku předpokládá — jak vyplývá ze závěrů nejen XV. sjezdu KSČ, nýbrž i XXV. sjezdu KSSS i sjezdů komunistických a dělnických stran ostatních socialistických zemí — splnění stanovených výrobních úkolů spjatých s dalším zvyšováním efektivnosti společenské výroby, jakož i kvality a náročnosti veškeré práce (srov. k tomu dialektický vztah osobního — individuálního přisvojování a stupeň jeho úrovně na straně jedné a stav společenské výroby a vůbec celkové reprodukční schopnosti národního hospodářství na straně druhé).

²¹⁾ V posléze uvedeném směru platí jistá úměra v tom smyslu, že např. zlepšování předpokladů pro skutečně reálné a efektivní využití volného času občana pro zvořenou činnost je provázáno současným růstem podmínek pro větší úctu občana k pracovní době i k jejímu náležitému využívání. Zkrátka, volný čas vytvářející podmínky pro další růst kvalifikace, vzdělání a rekreaci občana apod. zároveň zpětnou vazbou ovlivňuje rozvoj pracovních schopností a iniciativy, čímž se stává důležitým činitelem dalšího ekonomického rozvoje společnosti a zprostředkovaně i dokonalejšího sebeuplatňování občana samotného.

Při tom základním předpokladem dalšího zvyšování efektivity výroby a kvality veškeré práce je posilování intenzivních faktorů zdrojů tvorby v národním hospodářství. Jde zejména o zdokonalování výrobních sil na základě dalšího rozvoje vědeckotechnického pokroku (jde např. mj. o rychlejší využívání racionalizačních programů, o inovaci výrobků, o strukturální změny ve výrobě, o energičtější zapojování se do mezinárodní socialistické hospodářské integrace, o další zlepšování soustavy řízení národního hospodářství, směřující mj. k tomu, aby každý resort, výrobní hospodářská jednotka i podnik pečlivě plnily všechny předepsané ukazatele, vyjadřující směry plánovaného užití, o důsledné uskutečňování principu hospodárnosti (snížování materiálových nákladů na výrobu), včetně náležitého využívání fondu pracovní doby, o růst vzdělání a kvalifikace, o rozvoj zlepšovateľského a vynálezckého hnutí apod. Všechny vzpomenuté objektivní intenzivní faktory dalšího růstu vyzdvihují významně do popředí úlohu *subjektivního lidského činitele* — občana a jeho poctivou, obětavou, ale zároveň vysoce efektivní, kvalitní a tvůrčí práci (nikoli neprávem lze právě v této souvislosti užít spojení občana-tvůrce). *Spolu s tím nabývá zákonitě mimořádně závažný význam i organizující společenská úloha a poslání občanského práva.* Je tomu tak proto, že občanské právo zabezpečováním náležité realizace občanských subjektivních práv i občanskoprávních povinností na úseku významné části uspokojování osobních potřeb občanů, přispívá k jejich všestrannému sebeuplatňování, a tím spoluvytváří — v komplexu s ostatními společenskými prostředky — *důležité pobídky, které je stimulují k aktivnímu, iniciativnímu a tvůrčímu vztahu k veškerému sociálnímu dění.* Tento vztah je nezbytně potřebný (a to ať v národním či socialistickém mezinárodním měřítku) k úspěšnému plnění stále náročnějších společenských úkolů, před kterými čs. socialistická společnost v současné době stojí. Lze tedy učinit závěr, že stále dokonalejší uspokojování osobních potřeb občanů, vedoucí k jejich komplexně vyvážené životní úrovni, k čemuž občanské právo významně přispívá, se tak v soudobých podmínkách využívání vědeckotechnického pokroku stává nejen *významnou předností socialistické společnosti, nýbrž i nezbytnou podmínkou jejího dalšího ekonomicko-sociálního rozvoje, zejména dalšího rozvoje výrobních sil.*²²⁾

Vyjadřeno jinak, tentokrát se zdůrazněním základního, ideologického, zejména filozofického, aspektu soudobého čs. socialistického občanského práva — *adekvátně koncipované a zároveň v praxi dobře fungující občanské právo přispívá v oblasti svého specifického působení k realizaci souladu mezi prioritními celospolečenskými zájmy na straně jedné a zájmy jedinců — občanů na straně druhé.*

To, co bylo řečeno, lze názorně ukázat na tomto příkladě: Občanské právo v oblasti svého specifického působení, konkrétně v majetkové ob-

²²⁾ Srov. známou vazbu mezi výrobou a spotřebou; výroba určuje v základních aspektech spotřebu a naopak spotřeba vyvolává nové potřeby a spolu s tím i nové a potřebné podněty pro další výrobu.

lasti, přispívá za účelem plnění výše zmíněných úkolů k realizaci socialistického principu odměňování za vykonanou práci a k posilování hmotné zainteresovanosti na výsledcích práce. Činí tak ve své sféře specifického působení konkrétně tím způsobem, že v souladu s tímto principem upravuje a garantuje občanům široká subjektivní občanská práva, a to jak v oblasti směny, jakožto základního prostředku nabývání pro přisvojování, tak i v oblasti samotného přisvojování (srov. zejména osobní vlastnictví, osobní užívání). Prostřednictvím těchto subjektivních práv občané mají možnost využívat — a také skutečně využívají — stále rostoucích reálných pracovních příjmů, autorských odměn, odměn za zlepšovateľské návrhy, vynálezy apod., které na ně připadly v rámci procesu rozdělování podle množství, jakosti a společenského významu práce (rovnost spočívající ve stejném měřítku odměňování platném pro všechny) k náležitému uspokojování jejich konkrétních osobních (hmotných a duchovních) potřeb formou individuální spotřeby. Při tom platí, že má-li určitý občan na základě socialistického principu odměňování podle práce a vzhledem k její kvalitě, kvantitě, společenskému významu a technickému pokroku, neboli obecně řečeno, vzhledem ke své vyšší výkonnosti, větší pracovní příjem, tomu i objektivní občanské právo — v souladu s celospolečenskými zájmy — vytváří a zajišťuje možnosti pro širší rozsah jeho individuálních subjektivních občanských práv (např. ve formě práva osobního vlastnictví, osobního užívání apod.)²³⁾

Spolu s tím objektivní občanské právo zákonitě zabezpečuje i širší dispozice s větším okruhem konkrétních věcí, tvořících předměty jeho osobního vlastnictví, resp. předměty jeho osobního užívání určených k jeho individuální osobní spotřebě. Lze to zkrátka vyjádřit i tak, že míra individuální spotřeby je *zásadně* závislá na míře práce. Takto vznikající diference a nerovnost v individuální spotřebě a tím ve svých důsledcích přirozeně i v celkové životní úrovni mezi jednotlivými občany — objektivně podmíněná již zmíněným socialistickým principem rozdělování podle práce — je v soudobých podmínkách socialistické společnosti diferenciací a nerovností *společenskomořálně plně obhajitelnou. Proto jako taková nevede v soudobé socialistické společnosti k demoralizujícím účinkům.* Jinými slovy řečeno, v tomto směru svého významného působení občanské právo je a zůstává *objektivně spravedlivé* a občany je také jako takové rovněž chápáno i přijímáno (akceptováno). Tento stav má ve svých konečných důsledcích příznivý vliv i na utváření tvůrčí aktivity a iniciativy (zejména pracovní — srov. hmotnou zainteresovanost na produktivitě práce) a vůbec celkových pozitivních postojů občanů, ať již jako výrobců či spotřebitelů, osobních vlastníků, uživatelů apod. Tímto způsobem se *dobře fungující občanské právo*

²³⁾ Tak např. v důsledku toho, že občan může mít na základě svých finančních možností větší a vybavenější byt, dochází prostřednictvím občanskoprávní formy osobního užívání k lepšímu uspokojování vzrůstajících bytových nároků (např. nároků na oddělenost bydlení, na vybavenost bytu, na odpočinek, na osobní hygienu, ale i na lepší možnost sebevzdělávání apod.).

stává významným nástrojem prohlubování a upevňování souladu mezi zájmy celé společnosti a zájmy jedince.

V této souvislosti však je třeba pro úplnost dodat — i když o tom bude řeč obecně dále sub b) — že má-li občanské právo ve společenské praxi dobře fungovat, a tím účinně přispívat k prohlubování a upevňování souladu celospolečenských a individuálních zájmů, musí v oblasti svého specifického působení zároveň důsledně čelit i jakýmkoli formám porušování či obcházení (deformací) výše uvedeného socialistického principu odměňování podle práce. Jinými slovy, jde o to vést i v oblasti působení občanského práva rozhodný a důsledný boj proti všem projevům takových protispolečenských jevů, jako „co nejvíce od společnosti dostat, co nejméně ji dát“ (proti neúměrnému a nepřiměřenému participování na společenském produktu), „z cizího krev neteče“ (odcizování — rozkrádání společenského majetku, jeho ničení a poškozování apod.), „lhostejnosti a netečnosti“ apod., jako *nežádoucích vztahů člověka k životu a k dění socialistické společnosti*. Takto protispolečenským způsobem vznikající majetková nerovnost spjatá leckdy s nepoctivými a nezákonnými příjmy přirozeně nikterak obhajitelná z morálního hlediska není. Je tomu tak proto, že *má své příčiny cizí socialismu a zákonitě je provázána demoralizujícími účinky ve společnosti*. Z toho důvodu ji musí i občanské právo účinně (efektivně) předcházet a zároveň v případě potřeby zabezpečovat účinnou nápravu vzniklé újmy a po případě ty, kteří ji vyvolali, důsledně v jejich majetkové sféře postihovat.

Není snad třeba zdůraznit, že úkol objektivního občanského práva je však v oblasti hmotné spotřeby přirozeně širší. Prostřednictvím občanského práva je třeba důsledně usilovat o to, aby se spotřeba *nestala samoučelnou, nýbrž, aby splnila v souladu s požadavky socialistického způsobu života svůj základní cíl, tj. přispívat sice ke stále úplnějšímu, avšak zároveň i k rozumnému (racionálnímu) uspokojování osobních potřeb občanů,*²⁴⁾

²⁴⁾ Uspokojování osobních potřeb v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti není tedy uspokojováním *jakýchkoli* potřeb, nýbrž především uspokojováním *potřeb rozumných*. Tato problematika úzce souvisí s formováním a prohlubováním socialistického způsobu života, má však důležitý význam i z hlediska jejího společenského zabezpečení. Správně se proto konstatuje v práci V. S o v y: Životní úroveň a její plánování, Svoboda, Praha 1978, str. 102, že „společnost má vždy, i když bude sebebohatší, k dispozici pouze určité, v dané době omezené množství práce, kterou musí plánovitě rozdělit a vynaložit tak, aby úměrně daným možnostem zabezpečila uspokojování osobních potřeb *v celém jejím komplexu*“. Chápání obsahové náplně rozumných potřeb tedy neznamená zjednodušeně nějaké rozumné uskovňování se, ale prostě vycházení z určitých objektivních tendencí a zákonitostí společnosti ve vývoji potřeb a jejich zabezpečení z hlediska *všestranného rozvoje všech občanů*. Přitom platí, že stanovení míry rozumných potřeb nelze absolutizovat, a to — jak se přílehavě píše ve shora cit. práci na str. 102 — „vzhledem k relativnosti našeho poznání, tak zároveň vzhledem k možnostem společnosti, které nikdy nebudou absolutně neomezené“. V cit. práci se zároveň vymezuje *obecné kritérium racionality potřeb* (rozumné je třeba uznat především takové potřeby, které prospívají nebo alespoň nejsou v rozporu s procesem všestranného rozvíjení osobnosti člověka), jednak ně-

a tím ve svých důsledcích k jejich všestranně vyváženému a harmonickému rozvoji (k tomu viz blíže sub b).

b) Při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti však nejde a nemůže jít o jakékoli uspokojování zkoumání části osobních, tj. hmotných a duchovních potřeb občanů. Objektivní občanské právo musí v duchu celospolečenských požadavků usilovat v oblasti specifického působení svými prostředky o to, aby k uspokojování těchto osobních potřeb občanů prostřednictvím subjektivních občanských práv docházelo v souladu se socialistickým způsobem (stylem) života, zajišťujícím jejich všestranně vyvážený rozvoj.²⁵⁾

Občanské právo musí v oblasti svého působení, zejména v oblasti hmotné spotřeby, funkčně působit zejména k tomu, aby se hmotná spotřeba nestala samoučelem a nerozumnou, nýbrž aby splnila svůj základní cíl a smysl, tj. *přispívat k všestrannému rozvoji člověka*. Tento úkol občanského práva plyne z toho, že tyto požadavky kladené na hmotnou spotřebu, jako významnou součást socialistického způsobu života, se nerealizují jako automatický důsledek socialistického výrobního způsobu (společenského bytí). K jejich prosazování je třeba využívat všech způsobilých společenských nástrojů, včetně objektivního práva občanského. Tím i občanské právo v důležité společenské sféře přispívá k formování socialistického občana jako člena společnosti (nikoli tedy jako izolovaného jedince) jeho socialistického myšlení a jednání.

Tímto svým funkčním posláním se občanské právo v oblasti svého specifického působení, tj. v oblasti uspokojení významné části osobní, zejména hmotné spotřeby občanů, stává důležitým předmětem — kritériem (hranicí) toho, co je v této oblasti socialistické (k jehož podpoře a rozvíjení v souladu s prvky spolupráce, součinnosti a pomoci musí také vytvářet všechny potřebné předpoklady) a co naopak je projevem přežívajících maloměstáckých tendencí (jejichž důsledné potlačování je neméně závažným úkolem tohoto právního odvětví, jako významného prostředku celospolečenského plánovitého řízení — centrálního vlivu).²⁶⁾

kteřá konkrétnější hlediska (srov. např. hledisko zdravotní o podmínkách a předpokladech zdravého vývoje člověka, společenské hledisko vycházející z poznání cílových hodnot socialistického způsobu života).

²⁵⁾ Jde o způsob života podmíněný koneckonců stavem i úrovní výrobních vztahů a charakterizovaný zejména neexistencí žádných forem vykořisťování a útlatku, souladem celospolečenských a individuálních zájmů, jakož i všestranně aktivním a iniciativním vztahem jedince k socialistické společnosti a k její výstavbě. Zkrátka, jedná se o způsob života realizující a integrující optimálně všechny složky (hmotné i duchovní) života občana v souladu se základními hodnotami socialismu. Blíže k vymezení socialistického způsobu života srov. „Vývoj způsobu života v socialismu s perspektivním rozvojem společnosti“, ÚFS-ČSAV, Studie č. 8/1973; kol. autorů: Socialistický způsob života, Pravda, Bratislava 1974; B. Filipcová—J. Filipec: Různoběžky života (zápas o socialistický životní způsob), Svoboda, Praha 1976; M. Marušiak: Způsob života v rozdílných sociálně ekonomických formacích, AUC — Philosophica et Historica č. 2/1977.

²⁶⁾ Proto je třeba i v oblasti působení občanského práva jeho specifickými pro-

Zkrátka, občanské právo musí v oblasti svého specifického působení rozumně organizovat život jejich subjektů, včetně utužování smyslu pro občanskoprávní kázeň a disciplínu. Musí tak učinit s ohledem na primát celospolečenských zájmů jak *ve vztahu k celé společnosti* (srov. např. *boj proti neúměrnému a společensky neodůvodněnému hromadění věcí* neboli proti tzv. prestižní spotřebě, která je mj. i v rozporu s akcentovaným požadavkem efektivnosti a hospodárnosti,²⁷⁾ *boj proti nekvalitním výrobkům*, které musí být předčasně vyřazovány z cyklu hmotné spotřeby, vyžadují si řady dalších oprav, které ve svých důsledcích znamenají nehospodárné plýtvání živé i zpředmětnělé práce, krátí volný čas spotřebitelům apod., *boj proti všem formám nepoctivých, bezpracných a zákonem reprobovaných příjmů* na úkor celku uskutečňující se mimo záměry plánovacího centra a umožňující některým občanům hmotnou životní úroveň nepřiměřenou jejich práci pro společnost apod.), tak *ve vztahu k oprávněným individuálním zájmům ostatních spoluobčanů* (srov. např. v oblasti tzv. sousedských vztahů, v oblasti občanské výpomoci apod.).²⁸⁾

středky důsledně negovat jakékoli formy maloměšťáckých spotřebitelských a tržních tendencí, orientací, kritérií a chování.

V současné době to platí v prvé řadě o jednostranném — vulgárním spotřebitelském (konzumním) vztahu k životu, který za hlavní smysl lidského usilování považuje samoučelné (někdy až dokonce demonstrativní) hromadění věcí (srov. např. kritérium hodnocení společenského postavení — prestiže občana podle úrovně a rozsahu jeho spotřeby). Leckdy je právě tento vztah zároveň spjat i s individualisticky pojatými projevy „podnikatelské“ iniciativy na úkor společenského. Tento postoj svou přepjatou snahou vlastnit a shromažďovat majetkové hodnoty s cílem někdy dokumentovat tímto způsobem své společenské postavení (pozici) a prestiž vede ve svých důsledcích k izolaci jedinců od společnosti, zkrátka ke společensky nežádoucí „vládě věcí nad lidmi“ (fetišizace spotřeby).

Právě tak je ovšem v současných podmínkách nepřijatelná i *koncepce tzv. asketického — puritánského socialismu* (bližší odůvodnění pro zřejmou nepřijatelnost této koncepce není třeba uvádět).

Soudobým ideologickým požadavkem však je rovněž ofenzivně odhalovat reakční podstatu nejrůznějších soudobých módních západních koncepcí tzv. nové kvality života, které — vzdor některým jevovým odlišnostem — mají jeden společný ekonomický a třídní základ, tj. peníze, zákon maximálního zisku a za tím vším zejména snahu uchovat a zvětšit politické panství a moc buržoazie. Jirak řečeno, v sociálně ekonomických a politických podmínkách soudobých kapitalistických společností je vysoká kvalita života jedněch provázena nízkou kvalitou života druhých.

²⁷⁾ Za rámec občanského práva vykračují situace, kdy princip efektivnosti hmotné spotřeby má zdroj svého narušení již v plánování a ve výrobě (srov. např. výrobu spotřebních předmětů, které z řady důvodů, jako je např. zastaralost, špatný vzhled, špatná kvalita, přílišná uniformita apod. nejdou na odbyt a hromadí se ve skladech).

²⁸⁾ Tento boj je i ve sféře občanského práva nutný proto, že se všemi uvedenými druhy společenských rozporů je zatím nutno v soudobých sociálně ekonomických podmínkách i nadále reálně počítat. Z řady objektivních příčin (srov. zejména současný stav úrovně rozvoje socialistické výroby a s ním spojený rozpor mezi potřebami jednotlivých občanů a možnostmi společnosti, nedostatečnou rozvinutostí oblasti poskytování služeb apod.), jakož i ze subjektivních důvodů, není dosud všemi účastníky občanskoprávního styku *náležitě pochopena relace* prioritních celospolečenských zájmů a individuálních zájmů jako určující vnitřní motivace jejich chování. Za této situace občanské právo musí ve sféře svého specifického působení a za pomoci vhodné

Jinými slovy, ani ve sféře působení občanského práva se nesmí vytratit občan jako člen společnosti, tj. jako subjekt se svými povinnostmi i s odpovědností vůči společnosti a ostatním spoluobčanům. I tu platí, že *rozvoj socialistické demokracie je organicky spjat se socialistickým pořádkem a se socialistickou zákonností, jakožto jejich nezbytnou složkou.*

Závěrem této části je však třeba za účelem vyloučení jakýchkoli nedorozumění říci, že *úsilí lidí o získávání větší míry a rozsahu spotřebních statků (ať krátkodobé či dlouhodobé spotřeby), o lepší úroveň bydlení, o dobré a módní odívání, o řádnou funkci přepravních, spojovacích a jiných služeb apod., k čemuž právě prostřednictvím občanských práv přispívají významně i normy objektivního občanského práva, je v plném souladu s cíli soudobé socialistické společnosti, která vytváří postupné předpoklady pro stále úplnější a dokonalejší uspokojování osobních potřeb občanů, a tím i pro jejich celkově vyšší úroveň života. To vše platí ovšem za předpokladu, že toto uspokojování osobních potřeb se děje v souladu se zájmy společnosti, tj. v první řadě za poctivě vydělané peníze, resp. za příjmy právem aprobované a dále, že se zároveň děje ve společensky opodstatněné rozumné (racionální) míře.²⁹⁾*

III.

Po tomto výkladu lze nyní přistoupit ke stručné charakteristice *celkového postavení i základních rysů* občanského práva v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

Období výstavby rozvinuté socialistické společnosti je charakterizováno dalším zdokonalováním *všech socialistických společenských vztahů*, tedy i *těch vztahů, které jsou upravovány normami občanského práva*. Je proto jen přirozené, že je třeba dále zdokonalovat i *právní úpravu všech těchto společenských vztahů, včetně občanskoprávní úpravy*. Jde konkrétně o to,

a bezmezerovitě zvolených občanskoprávních prostředků *optimálně koordinovat celospolečenské a individuální zájmy*. Touto důslednou koordinací prioritních celospolečenských zájmů se zájmy individuálními, včetně překonávání stále se reprodukujících různých forem maloměstáckých pozůstatků v myslích lidí (nelze v této souvislosti přehlížet, že tyto pozůstatky jsou právě v občanskoprávní oblasti velmi úzce spjaty se stálým přežíváním vlivu soukromého vlastnictví a jeho psychologie, jakož i majetnických tendencí vůbec), *občanské právo přispívá závažnou měrou k upevňování socialistického způsobu života, k formování osobnosti občana, socialisticky myslícího a jednajícího a tím vším ve svých konečných důsledcích k respektování náležitého vztahu mezi zájmy společnosti a jedinců (jeden z výrazů základního ideologického, filozofického aspektu soudobého občanského práva).*

²⁹⁾ Tyto zásady se zdůrazňují znovu ve zprávě předsednictva ÚV KSČ o výsledcích plnění závěrů XV. sjezdu KSČ a dalším postupu při jejich realizaci na XI. zasedání ÚV KSČ v březnu 1978, kde se mj. praví: „...v uspokojování potřeb pracujících však musíme především akcentovat ty stránky, které podporují vytváření socialistického životního způsobu, a v souvislosti s tím překonávat i některé negativní tendence, zejména maloměstáckou honbu za hmotnými statky jako hlavním životním cílem...“ (Rudé právo ze dne 18. 3. 1978, str. 3).

aby občanskoprávní úprava v míře co nejúplnější jednak napomáhala — v souladu s celospolečenskými zájmy — k uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů (včetně stanovení účinných právních záruk a jistot tohoto procesu), a tím ve svých důsledcích ke stálému zvyšování jejich životní úrovně a zabezpečení jejich sociálních jistot, jednak, a to zároveň, přispívala — v souladu se zásadami socialistické morálky — k dalšímu rozvoji socialistického způsobu života. Z toho důvodu je k následující charakteristice postavení a základních rysů občanského práva připojeno i několik důležitějších námětů *de lege ferenda*, které v tomto smyslu směřují ke zdokonalení a prohloubení účinnějšího sociálního působení stěžejního předpisu platného občanského zákonodárství — občanského zákoníku.

Jde pouze o některé dílčí náměty ke zdokonalení platného čs. občanského zákoníku, o kterých lze mít za to, že jsou s ohledem na výše uvedené cíle potřebné, resp. u nichž dozrála či v dohledné době dozraje situace pro jejich zákonodárné řešení — novelizaci, ať již cestou doplnění určitých mezer či změnou některých jednotlivých ustanovení.³⁰⁾ Zdůraznění pouze dílčího charakteru těchto námětů vyplývá z toho, že podle poznatků a závěrů této studie opřené o zkušenosti společenské a právní praxe občanský zákoník ve svém základu, tj. jako celek, až dosud plnil v systému čs. socialistického zákonodárství uspokojivě svou společenskou úlohu regulátora základních společenských majetkových a osobnostních vztahů určených k uspokojování významné části potřeb jejich subjektů, typicky osobních potřeb občanů (typicky ve vztazích mezi občany a socialistickými organizacemi, jakož i mezi občany navzájem). Právě tak lze ale soudit, že i v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti občanský zákoník ve svém základu, tj. jako celek, tvoří způsobilý nástroj právní politiky KSČ i státních orgánů při organizaci, řízení a zejména dalšího rozvoje této specifické oblasti zkoumaných společenských vztahů.

V této souvislosti je třeba zároveň uvést, že — ať již bude širě dílčích námětů nové občanskoprávní úpravy jakákoli — vždy bude platit, že určitou občanskoprávní problematiku bude nutno i po provedené novelizaci řešit v právní praxi výkladem v rámci tvůrčí aplikace příslušných orgánů. Tuto skutečnost je proto třeba mít na mysli při úvaze, který z dílčích námětů na novelizaci občanského zákoníku je třeba uskutečnit a který lze naopak ponechat bez nebezpečí vzniku nežádoucího stavu (srov. stav faktického delegování zákonodárné pravomoci na aplikující orgán) i nadále tvůrčímu výkladu právní praxe. Jde totiž o to, aby se počet dílčích námětů na novelizaci rozumně omezil na legislativní provedení pouze společensky odůvodněných a potřebných doplňujících změn, jejichž uskutečnění toliko cestou výkladu je za stávajícího zákonodárného stavu buď přímo nemožné či neúměrně obtížné.³¹⁾

³⁰⁾ Přitom je třeba uvážit využití všech způsobilých a prověřených právních forem, které — odpovídající současnému socialistickému obsahu — jsou s to adekvátně a účelně sloužit výše uvedeným sledovaným cílům.

³¹⁾ V této souvislosti je namístě se zmínit a ocenit dosavadní mimořádně záslužnou a nikterak snadnou výkladovou, usměrňující a sjednocující praxi čs. soudů, ze-

1. *Společenskoekonomickým základem občanskoprávních vztahů (občanských práv a občanských povinností), jakožto právní formy uspokojování určité významné části osobních potřeb občanů, je socialistické společenské zřízení, zejména socialistická hospodářská soustava (pramen socialistického občanského práva ve smyslu materiálním), Základním právním vyjádřením socialistického společenského zřízení a jeho principů je ústava (pramen socialistického občanského práva ve smyslu formálním — forma občanského práva).*

Socialistické společenské zřízení umožňuje všechna občanská práva každému občanovi v občanskoprávních předpisech (jmenovitě v občanském zákoníku) *přesně zakotvit a zároveň vymezit*. Tak i ve společenské oblasti upravované objektivním občanským právem dochází k rozvedení, konkretizaci a zabezpečení ústavně zaručených základních práv a povinností občanů (tzv. pyramidový model — hierarchie v podobě ústavy, občanského zákoníku — kodexu a dalších normativních aktů nižší právní síly).

Při tom platí, že *způsobilost k právům* (lze ji též označit buď jako právní vlastnost právního subjektu, resp. jako „obecné právo subjektu na jednotlivá konkrétní práva“) neboli abstraktní právní možnost nabývat jednotlivá konkrétní subjektivní občanská práva v mezích stanovených objektivním občanským právem, *náleží v rovné — stejné míře všem občanům bez jakéhokoli omezení* (např. co do pohlaví, barvy, jazyka, sociálního původu, politického či jiného smýšlení, majetku apod.). Svou podstatou a přednostmi, které vylučují takové negativní a antagonistické společenské jevy, jako je vykořisťování člověka člověkem, sociální nespravedlnost a nerovnost, projevy všeobecné krize v podobě trvalé a masové nezaměstnanosti a s ní spjatou existenční nejistotu, měnové otřesy apod., *socialistická společnost zároveň zabezpečuje i reálné (faktické) uplatnění těchto práv v praxi.*³²⁾

V tomto směru existuje zásadní rozdíl mezi pouhým formálnějuristickým zakotvením občanských práv občanů v soudobých buržoazních společnostech na straně jedné (nikoli neoprávněně se hovoří o fetišizaci a absolutizaci práva odtrženého od reálných politických, ekonomických a třídních vztahů) a materiálním základem i skutečným uplatněním těchto občanských práv v socialistické společnosti na straně druhé. Je třeba si uvědomit, že *právě tato skutečnost — jak ostatně vyplývá z řady praktických důkazů — zůstává základním kritériem pro posouzení skutečné kvality občanských práv, pro reálnou úroveň uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů i jejich životní úroveň a v konečných důsledcích i pro jejich celkově důstojné postavení a prestiž ve společnosti.*

jména praxi obou Nejvyšších soudů republik, jakož i Nejvyššího soudu ČSSR. Bez jakékoli nadsázky lze konstatovat, že tyto orgány svými závěry významným podílem přispěly v rámci své aplikační a interpretační praxe ke správnému uvádění základního občanskoprávního předpisu — občanského zákoníku do života socialistické společnosti.

³²⁾ L. I. Brežněv ve svém projevu při oslavách 60. výročí Velké říjnové socialistické revoluce v Moskvě výstižně uvedl: „... pojmy svobody, lidská práva, demokracie, sociální spravedlnost dostávají konkrétní náplň jedině za socialismu...“ (Rudé právo ze dne 3. 11. 1977, str. 2).

To, co bylo uvedeno výše, platí nejen o *základních majetkových občanských právech a jejich zárukách* (srov. např. typicky právo osobního vlastnictví, právo osobního užívání bytů, a pozemků, práva vznikající v souvislosti s poskytováním služeb, dědické právo apod.), nýbrž i o *základních osobnostních občanských právech a jejich zárukách* (ať již jde o všeobecná osobnostní práva občana či o zvláštní osobnostní práva občana jako tvůrčího subjektu — autora, výkonného umělce, vynálezce apod.)

V této souvislosti je však třeba právě tak zdůraznit, že se socialistickým společenským zřízením, jakožto ekonomickospolečenským základem občanskoprávních vztahů, je organicky a neoddělitelně spjata rovněž i druhá, a to rovnocenná stránka, totiž existence *stejných občanskoprávních povinností a s nimi spjaté stejné občanskoprávní odpovědnosti občanů socialistické společenské zřízení chránit, upevňovat a zejména dále rozvíjet*. Proto i v občanskoprávní sféře mají všichni občané stejně stanovenou právní povinnost chránit, upevňovat a zejména dále rozvíjet socialistické společenské vlastnictví, vykonávat svá občanská práva v souladu s jejich sociálněekonomickým určením (a to zejména ve vztahu k zájmům celé společnosti), zachovávat všechny ostatní právní povinnosti stanovené zákonem, resp. jinými právními předpisy, anebo smluvně převzaté, včetně povinnosti počínat si vždy tak, aby nedocházelo ani ke vzniku škody, ani ke vzniku neoprávněného majetkového prospěchu (projev širšího uplatnění principu neminem laedere), event. dokonce povinnosti vykonat za určitých okolností i aktivní prevenční zásahy (ve formě oznámení či přímo zákroku) apod.

Zkrátka, každému občanovi náleží vedle *stejně způsobilosti* mít občanská práva, zároveň *stejná způsobilost k občanskoprávním povinnostem*, a to jak vůči státu, tak vůči ostatním subjektům občanskoprávního styku (organizacím, spoluobčanům). Pouze při tomto *dialektickém sepětí (vazbě) občanských práv a občanských povinností, jakož i při praktickém naplňování jejich jednoty, lze každému občanovi zaručit, že bude moci ve společnosti v plné míře realizovat svá občanská práva*.

Dialektické sepětí existujících občanských práv a povinností stanovených objektivních občanským právem, zejména občanským zákoníkem, vymezuje *ve svém souhrnu obecný občanskoprávní statut (občanskoprávní postavení) občana, jako významné součásti celkového právního statutu občana ve státě*. Tento obecný a občanskoprávní statut náleží stejně, tj. *v rovné míře všem občanům bez omezení*. Jeho změny jsou *proto možné toliko v důsledku změn platného občanského zákonodárství*.

Od zmíněného občanskoprávního statutu sluší přísně odlišovat *individuální občanskoprávní statut, tj. statut každého jednotlivého konkrétního občana zvlášť*. Jím je vymezen souhrn jeho *individuálních subjektivních občanských práv a povinností*. Tento individuální občanskoprávní statut konkrétního občana, kterým je charakterizováno pouze a toliko jeho individuální občanskoprávní postavení ve společnosti, je v soudobém období výstavby socialistické společnosti výrazem dosud fakticky přetrvávající nerovnosti psychické, fyziobiologické apod. („právo je rovné měřítko na

nerovné lidi“). Jinak řečeno, tento individuální občanskoprávní statut je u každého konkrétního občana jiný.

2. Hlavním zdrojem uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů v souladu se socialistickým způsobem života prostřednictvím občanskoprávních vztahů je hospodářská soustava socialistické společnosti založená na socialistickém společenském vlastnictví a celospolečenském plánovitém řízení.

Z toho i pro sféru občanskoprávních vztahů vyplývá kategorický požadavek, aby tyto základní pilíře ekonomického základu společnosti byly nejen důsledně chráněny, nýbrž — přičemž tato stránka dnes vystupuje stále více do popředí — zároveň upevňovány a zejména dále pozitivně rozvíjeny. Zvláště socialistické společenské vlastnictví má zcela prvořadý význam i pro další rozvoj (tj. pro rozšiřování a prohlubování) všech základních občanských práv, ať již jde o majetkové či osobněmajetková (zvláštní osobní práva) anebo ryze osobní práva (všeobecná osobní práva). Ono tvoří jeden ze zvlášť rozhodujících společenskoeconomických základů i záruk nejen nedotknutelnosti, nýbrž i dalšího rozvoje práva osobního vlastnictví (zásadní sepětí socialistického společenského vlastnictví a vlastnictví osobního, a tím i zásadní souladnost zájmů státu jako vlastníka a zájmů občana jako osobního vlastníka), dále práva osobního užívání bytů a pozemků, závazkových práv, sloužících k uspokojování osobních potřeb občanů, zejména prostřednictvím výsledků placených spotřebních služeb apod., právě tak jako dalšího všestranného uplatňování všech stránek osobnosti občanů, včetně rozvíjení jejich tvůrčích a duševních schopností.³³⁾

3. Při uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů v souladu se socialistickým způsobem života vystupuje ve sféře občanského práva v současné etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti v podmínkách využívání vědeckotechnického pokroku zvlášť do popředí důsledné zabezpečování realizace socialistického principu odměňování za práci podle jejího množství, jakosti i společenského významu (zákon rozdělování podle práce).

V tomto směru občanské právo plní zvláště významnou společenskou úlohu. To vyplývá jasně zejména ze závěrů XV. sjezdu KSČ z r. 1976 o (srov. však např. i výsledky květnového zasedání ÚV KSČ z r. 1977 o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směry dalšího rozvoje vnitřního trhu, právě tak jako významné závěry březnového zasedání ÚV KSČ z r. 1978), kde se v různých souvislostech klade důraz na to, jak je nutno neustále posilovat socialistický princip odměňování, zejména pružnou závislost mezi vykonanou prací a výdělkem podle zásady: „Každému podle jeho práce“. Významná sociální úloha občanského práva spočívá v tom, že se stává jedním z důležitých spojovacích článků mezi účastí občanů v procesu společenské práce neboli mezi jejich přínosem a mírou

³³⁾ K tomu srov. rovněž sborník Graždanskopravovojе položenije ličnosti v SSSR. Nauka, Moskva 1975 (hl. red. N. S. Malein), str. 12 a násl.

práce k rozvoji společenské výroby na straně jedné a procesem rozdělování, a tím i realizace významné části jejich osobních potřeb, včetně zabezpečení jejich náležitě (v současné době zejména náležitě co do kvality, což je jeden z výrazných projevů péče společnosti v oblasti uspokojování potřeb občanů) úrovně na straně druhé. Lze hovořit o cyklu práce a dosahovaných pracovních výsledků, dále závazkových institutů (zejména prodeje a placených služeb), jako nástrojů realizace hodnot a konečně osobního vlastnictví, resp. i osobních užívacích právních institutů jako prostředků přisvojování (individuální spotřeby). Občanské právo tak tvoří jeden z nástrojů dalšího rozvoje materiální zainteresovanosti občanů, právě tak jako jejich pracovní i celkové občanské aktivity. Činí tak formou stanovení a zabezpečení širokých občanských práv nezbytných jednak pro náležitou realizaci stále rostoucích reálných peněžních příjmů, autorských odměn, odměn za vynálezy a zlepšovací návrhy apod., zkrátka pracovních příjmů — důchodů (lze též přiléhavě hovořit o jednotě zájmů občana jako osobního vlastníka, resp. osobního uživatele a jako hospodáře na pracovišti), jednak pro realizaci vlastní osobní — individuální spotřeby občanů. Zkrátka, socialistický způsob odměňování a distribuce, tj. odměňování a distribuce podle vykonané práce, mají stimulační účinky spočívající v tom, že právě prostřednictvím předpisů občanského práva vyúsťují zejména v osobní vlastnictví, tj. v základní subjektivní občanské majetkové právo. Tento objektivně daný stav je také příčinou doposud existujícího oddělení (separace) osobního vlastnictví jednotlivých občanů.

Přítom v soudobých společenských podmínkách (srov. daný stav úrovně rozvoje socialistické výroby, charakter dělby práce za socialismu), kdy nelze opustit vazbu mezi mírou individuální spotřeby a mírou práce, je rovněž zatím i nadále objektivně opodstatněno, že čím vyšší a iniciativnější je pracovní výkon určitého občana jako pracovníka, právě tak jako čím je lepší jakost, společenský význam i vědeckotechnická progresivita jeho práce, tím je zároveň vyšší i jeho pracovní odměna. Spolu s tím je přirozeně spjata i větší možnost a širší vzniku individuálních subjektivních občanských práv, jakožto jednoho z prostředků plnějšího uspokojování osobních potřeb konkrétního občana (srov. známou myšlenku V. I. Lenina o tom, že socialistická společnost jako první fáze komunismu není zatím s to naráz odstranit nespravedlnost — nerovnost spočívající v tom, že spotřební předměty jsou rozdělovány diferencovaně podle práce a nikoli podle potřeb). Zkrátka platí, že objektivně přezírající nerovnost v rozdělování vede k tomu, že se *stejně měřítko* (roz. v daném případě měřítko stanovené normami občanského práva) uplatňuje na *nestejné lidi*.

Pro úplnost je však třeba poznamenat, že při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti dochází rovněž v občanskoprávní rovině k uspokojování osobních potřeb podle ekonomickosociálních možností společnosti (vyplývající přirozeně z úspěšnosti plnění plánovaných úkolů) i z *celospolečenských fondů spotřeby* (srov. např. oblast družstevní bytové výstavby). Tak se tyto zdroje i v občanskoprávní sféře stávají *neoddělitelnou součástí uspokojování osobních potřeb, a tím i životní úrovně občanů*. Tím spolu

s ostatními celospolečenskými fondy spotřeby (srov. např. mimoobčansko-právní — konkrétně správní — regulaci oblasti školství, zdravotnictví apod.) *napomáhají spoluvytvářet sociální a životní jistoty občanů.*

4. Soudobým ekonomickým i společenským podmínkám, opodstatňujícím existenci relativní samostatnosti subjektů při nakládání hmotnými a osobnostními statky, v občanskoprávní sféře adekvátně odpovídá princip rovného právního postavení subjektů občanskoprávního styku a s ním úzce spjatý princip jejich zásadní dispozitivnosti. To znamená, že subjekty občanskoprávního styku, typicky občané, mají možnost vstupovat v rámci právního řádu do občanskoprávních vztahů (obdobné platí i o změně či zániku těchto vztahů) a tak na základě své obecné způsobilosti k právům i prostřednictvím jednotlivých konkrétních subjektivních občanských práv realizovat významnou část svých osobních potřeb zásadně podle vlastního uvážení. Z tohoto důvodu je také pro občanské zákonodárství příznačný široký okruh právních předpisů dispozitivního charakteru.³⁴⁾

Z toho, co bylo výše uvedeno, tedy vyplývá, že zásadně na vlastním uvážení a svobodné vůli samotných občanů závisí, prostřednictvím jakých subjektivních občanských práv chtějí a hodlají pružně uspokojovat v občanskoprávní sféře své osobní potřeby (ať v oblasti hmotné či duchovní). Oni budou tudíž i zásadně sami volit občanskoprávní způsob a variantu uspokojování svých osobních potřeb (např. občanskoprávního partnera, druh smlouvy i její obsah apod., včetně domáhání se neplatnosti některých právních úkonů, jejichž nepříznivými právními důsledky jsou ve svých zájmech postiženy).³⁵⁾

Při tom sluší poznamenat, že pro období výstavby rozvinuté socialistické společnosti je rovněž charakteristické, že spolu se stálým prohlubováním

³⁴⁾ Názory o tom, že pro občanské právo v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti je naopak příznačná převaha předpisů kogentního charakteru, nejsou proto opodstatněny.

Tento závěr přirozeně nikterak nevylučuje existenci určitého počtu právních předpisů kogentního charakteru. Naopak, předpisy tohoto druhu zákonitě vyplývají ze závaznosti již výše zmíněného celospolečenského plánovitého řízení (a v jeho rámci ze stanovení určitých priorit ve společnosti — srov. např. stanovení řady povinností na straně organizací při poskytování služeb, jakožto projev soustavné péče státu o náležité uspokojování osobních potřeb občanů, právě tak jako stanovení některých zákazů, nezbytných v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti v souladu s její podstatou a cíli k všestranně svobodnému rozvoji občanů) a jsou proto v určitých oblastech, resp. v určitých případech neoddelitelnou — imanentní součástí právních předpisů, upravujících občanskoprávní styk soudobé socialistické společnosti (blíže o tom ještě dále).

³⁵⁾ Mj. i z tohoto hlediska, tj. z důvodů prohloubení principu dispozitivnosti v těch případech, kdy je dotčen ve svých zájmech pouze sám subjekt občanskoprávních vztahů, nikoli však zároveň celospolečenské zájmy, které by bylo třeba honorovat, je třeba uvážit, zda by nebylo na místě výslovně zavést v platném občanském zákoníku i případy *relativní neplatnosti právních úkonů*. Pro zavedení tohoto institutu — vedle institutu absolutní neplatnosti a odstoupení od smlouvy — hovoří podle nabytých zkušeností soudní praxe i některé další důvody (srov. zejména neúnosnost některých právních účinků spjatých s pouhou existencí tzv. absolutní neplatnosti právních úkonů).

a rozšiřováním občanských práv je zároveň kladen důraz na to, aby k jejich *nabývání nedocházelo v rozporu se zájmy společnosti jako celku, ani se zájmy ostatních občanů*, (tzv. meze dispozičního principu; proto se rovněž někdy hovoří o zásadní resp. o relativní dispozitivnosti.³⁶⁾

Proto např. hromadění majetku v rozporu se zájmy společnosti nad míru osobních potřeb vlastníka, jeho rodiny a domácnosti, nemůže požívat právní ochrany osobního vlastnictví. Rovněž tak právní úkony, které odporují zákonu či tento zákon obcházejí, musí být neplatné apod. To platí nejen pokud jde o *nakládání s hmotnými statky*, nýbrž obdobně i o *nakládání s osobnostními statky* (srov. např. omezení dispozic občana při nakládání s jeho osobnostními statky, jako je život, zdraví aj.). Zkrátka, i občanské právo se musí stát ve sféře nabývání subjektivních občanských práv účinným nástrojem celospolečenského řízení (centrálního vlivu) a boje jak proti omezenému spotřebitelskému přístupu k životu, proti prosazování sobeckého egoismu i jiných různých forem maloměstšáckých tendencí, praktik a stereotypů ve *hmotné oblasti*, tak i proti všem nežádoucím dispozicím vedoucím k újmě na osobnostních statcích (např. ve formě sebe-poškozování vlastního zdraví apod.) *v osobnostní oblasti*. Z uvedeného je mj. patrné, že v socialistickém občanském právu neplatí v neomezeném rozsahu zásada „*volenti non fit iniuria*“. Proto také není se základní povahou předpisů občanského práva nikterak v rozporu, že v něm vedle převahujících předpisů dispozičního rázu zároveň existuje i řada předpisů kogentního (imperativního) charakteru. Při realizaci posléze uvedeného druhu občanskoprávních předpisů se může osobní uvážení a vůle občana projevit pouze v tom smyslu, že občan respektuje jejich příkazy a zákazy. Pomocí těchto kogentních občanskoprávních předpisů stát jako univerzální reprezentant společnosti zabezpečuje nejen zájmy této společnosti a ostatních spoluobčanů v občanskoprávních vztazích, nýbrž zároveň zájmy i všestranně svobodný rozvoj samotných jednajících občanů.

S principem dispozice je organicky a úzce spjato i zásadní uplatňování *iniciativy občanů ve sféře společenských vztahů upravovaných občanským právem*. Tato iniciativa se projevuje v tom, že — tak říkajíc — „prvý podnět“, „prvý krok“ při vzniku (resp. změně, zániku) občanskoprávních vztahů uskutečňují samotní účastníci. Je logické, že tato iniciativa občanů je a musí být v občanském právu různě odstupňována, a to podle úrovně psychických vlastností a schopností občanů, předpokládaných na základě dlouholetých zobecněných lidských zkušeností a odborných poznatků (srov. konkrétně občanskoprávní zásady o způsobilosti k právním úkonům).

Z tohoto důvodu nabývají *v občanskoprávní sféře mimořádný význam volní akty v podobě právních úkonů samotných občanů, zejména smlouvy*.³⁷⁾

³⁶⁾ Obecně a tedy i pro zkoumanou oblast občanského práva platí, že *jednotlivec nemůže být svobodný nezávisle na společnosti jako celku*. Je tomu tak prostě proto, že jednotlivec mimo prostor a čas této společnosti neexistuje.

³⁷⁾ Proto nejsou z hlediska tendence dalšího společenského vývoje nikterak opod-

Smlouvy tvoří v oblasti občanského práva jeden ze základních právních prostředků sloužících k uskutečňování občanskoprávních vztahů, a tím i k nabývání (změně, zániku) subjektivních občanských práv. Tímto způsobem smlouvy ve svých konečných důsledcích napomáhají *v souladu s tendencí sociálního vývoje* významnou měrou k uspokojování zkoumané části osobních potřeb občanů.

S tímto závěrem není nikterak v rozporu, že v určitých případech dochází v oblasti upravované objektivním občanským právem — a to s ohledem na požadavek akcentování celospolečenských zájmů — ke vzniku (změně, zániku) subjektivních občanských práv přímo na základě *úředních, konkrétně buď správních — administrativních aktů,*³⁸⁾ anebo *konstitutivních soudních rozhodnutí — tzv. konstitutivní jurisdikce.*³⁹⁾

To vše je v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti důsledek přirozeného uplatňování již výše zmíněného celospolečenského plánovitého řízení (centrálního vlivu) i v občanskoprávní sféře, jakožto projevu samotné podstaty socialistické společnosti, z níž vyplývá, že v ní tvoří *zájmy jedince součást celospolečenských zájmů*. Z toho důvodu je proto třeba důsledně odmítat nedialektickou a nemarxistickou představu o tom, že tím — jaksi již „z principu“ — dochází k negaci uplatňování svobodného projevu a dispozic občana. To, co bylo řečeno výše, přirozeně předpo-

statněné úvahy, jež se někdy ještě tu a tam vyskytují, totiž že pro období výstavby rozvinuté socialistické společnosti bude příznačný pokles významu smluv. Naopak, smlouvy je třeba v nových sociálně ekonomických podmínkách a v souladu s celospolečenskými i individuálními zájmy důsledně využívat, a to i tam, kde se s jejich funkcí při tvorbě občanského zákoníku z r. 1964 původně — a zbytečně překotně — nepočítalo (srov. např. smluvní vznik tzv. věcných břemen).

I s ohledem na tento význam smluv v občanském právu, zejména však z teoretického hlediska, není dále správné činit *imanentní součástí smlouvy*, jakožto výsledku volných projevů účastníků, určitou skutečnost, která stojí vně tohoto volního procesu (srov. konkrétně úřední výrok podle dosavadního pojetí smlouvy koncipovaného v §§ 44 a 47 obč. zák.). Celospolečenské zájmy však plně hovoří pro to vázat v některých případech *účinnost* některých smluv, jakožto pouhého shodného projevu vůle účastníků, na úřední výrok (srov. registraci smluv týkajících se převodu nemovitostí státním notářstvím). Tím bude položen *spolehlivý teoretický základ* i pro řešení některých obtížných otázek, které s sebou dosavadní pojetí smlouvy v právní praxi přináší.

³⁸⁾ Srov. např. současný celospolečenský zájem na státním řízení (centrálním vlivu) v oblasti bytové, ve sféře nakládání s pozemky, ve sféře cenové apod., kde všude dochází k prolínání — nikoli však ztotožnění — metody občanskoprávní a metody správní.

³⁹⁾ Srov. např. vypořádání podílového a bezpodílového spoluvlastnictví, rozhodování podle § 457 odst. 2, 3, stanovení — za splnění určitých podmínek — obsahu a rozsahu příslušné občanskoprávní smlouvy za toho účastníka, který měl povinnost kontrahovat, avšak sám tak neučinil — § 224 odst. 2, § 154 odst. 1 OZ; srov. k tomu i § 161 odst. 3 OSŘ. Z posléze uvedeného vyplývá, že autoritativní výrok o uzavření smlouvy určitého obsahu a rozsahu není příznačný pouze a toliko pro hospodářskoprávní oblast. Tam, kde to odůvodňují potřeby společnosti i oprávněné individuální zájmy občanů, není z legislativního hlediska na místě váhat ani s funkčním rozšířením působení konstitutivních soudních rozhodnutí (srov. např. možnost zřízení věcných břemen, konkrétně tzv. nezbytné cesty, a to soudním rozhodnutím).

kládá, že řízení a zásahy, resp. jakékoli interference státu, jakožto projevy jeho svrchované moci, se ve sféře občanského práva dějí *adekvátně, tj., že jsou skutečně objektivně podmíněny celospolečenským zájmem* (srov. již např. zmíněnou oblast cenovou, oblast bytovou apod.).

Rozhodne-li se občan podle vlastního uvážení a vůle realizovat své určité osobní potřeby a zájmy formou občanskoprávních vztahů neboli prostřednictvím občanských práv, stávají se mu v občanskoprávní sféře *hlavním právním partnerem*, s nímž v rámci občanskoprávního styku při prodeji předmětů osobní spotřeby, resp. při poskytování služeb spolupracuje a je v součinnosti, *speciálně zřízené socialistické organizace* (čl. IV.). Tyto socialistické organizace nevystupují při plnění svých specifických úkolů vůči občanům jako nějaké „odcizené“ a „nadřazené“ instituce, které usilují dosáhnout za každou cenu v konkurenci maximální zisk. Jde o občanskoprávně rovné smluvní partnery občanů, jejichž funkčním posláním je přispívat v duchu zmíněné spolupráce, součinnosti a pomoci k náležitému uspokojování (a to zejména v kvalitativních ukazatelích) osobních potřeb občanů (souladnost základních zájmů těchto hlavních smluvních partnerů v občanskoprávní oblasti.⁴⁰)

Proto je také třeba v rámci tohoto procesu vyloučit z občanskoprávních vztahů jakékoli snahy o „nadřazování“ zájmů organizací nad zájmy občanů. Pripustit takový stav by nebylo adekvátní povaze a funkčnímu poslání občanskoprávních vztahů a ve svých konečných důsledcích by vedlo i k nežádoucím újmám politickým a morálním. Jestliže proto v této oblasti občanskoprávních vztahů nelze zatím vyloučit určité druhy rozporů, které se navenek projevují i jako případy porušování občanskoprávních předpisů (srov. např. prodej nekvalitních výrobků, zejména masově sériově vyráběných, právě tak jako jinak vadné či opožděné poskytování služeb jako řemeslných výsledků živé práce), stává se důležitým úkolem dobře a objektivně spravedlivě fungujícího občanského práva, aby adekvátním a bezmezovitým způsobem zajistilo prostřednictvím svých specifických občanskoprávních prostředků co nejúčinnější (čítající v tom i rychlou) nápravu porušeného právního postavení účastníků, a tím zprostředkovaně i obnovu jejich narušené hospodářské rovnováhy. Tak občanské právo specifickým způsobem uvádí v život naléhavý společenský požadavek, totiž zajistit vysokou jakost výrobků i jiných výsledků služeb (srov. k tomu účelu sloužící systém zákonných záruk), které usnadňují domácí práce, umožňují účelné využití volného času, tělesné a kulturní zotavení apod. Tím občanské právo v konečných důsledcích napomáhá odstraňovat nespokojenost občanů — spotřebitelů (provázenou leckdy i politicky negativními důsled-

⁴⁰ I když v této oblasti není zatím z tohoto hlediska vždy všechno v úplném pořádku, je třeba nicméně prvky spolupráce, součinnosti a pomoci, pro něž socialistická společnost vytváří celou svou podstatou (srov. zejména socialistické společenské vlastnictví) *potřebný hospodářský základ*, stále více i prostřednictvím úpravy občanského práva *všestranně posilovat*.

Náležité zabezpečení tohoto stavu patří *neoddělitelně k dobře a spravedlivě fungujícímu občanskému právu v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti*.

ky), právě tak jako nežádoucí národohospodářské ztráty (srov. nežádoucí mrhání živé práce i materiálů, nutnost vynakládání dalších nákladů spojených s opravami, což vše opět vyžaduje další materiál, další pracovní síly, další suroviny apod.).

5. *I při výkonu již vzniklých a existujících subjektivních občanských práv musí občané postupovat vždy v souladu se zákonem a s jinými právními předpisy, jakož i s pravidly socialistického soužití, představující konkrétní principy socialistické morálky. Právě tak při výkonu subjektivních občanských práv občané nesmějí svá občanská práva zneužívat proti zájmům společnosti, resp. proti zájmům ostatních spoluobčanů.*

V období výstavby rozvinuté socialistické společnosti důsledně platí, že nejen vznik, nýbrž i vlastní výkon — realizace subjektivních občanských práv je zásadně ovládán principem dispozitivnosti. Občan proto zásadně může vykonávat svá subjektivní občanská práva podle svého vlastního uvážení a vůle tak, aby co nejúčinněji uspokojoval své osobní potřeby, a tím se co *nejvšestranněji realizoval ve společnosti*. Pro dosažení tohoto cíle musí i objektivní občanské právo při svém specifickém působení vytvářet *potřebné předpoklady*, a to jak v *hmotné*, tak i v *osobnostní oblasti*.

Tak např. osobní vlastník musí mít zabezpečeno právo (oprávnění) užívat věc pro svou potřebu i pro potřebu své rodiny, právo na užitky a přírůstky věci, právo převést věc na jiného, a tak určit jejího singulárního právního nástupce apod. Právě tak ale musí mít zajištěno i právo zásadně volně pořízovat o svém majetku závětí, a tak mít zároveň zabezpečeno, aby se univerzálními právními nástupci jeho majetku stali ti, které k tomu sám určil.

Pro občanskoprávní oblast však stejně platí, že subjekt občanských subjektivních práv je musí vykonávat v mezích objektivního občanského práva, které vyjadřuje vůli a zájmy všeho lidu (shoda individuálních zájmů se zájmy celospolečenskými). Jinak vyjádřeno, subjekt občanských subjektivních práv je a musí být v socialistické společnosti omezen objektivním občanským právem při výkonu svých práv (oprávnění), a to v zájmu společnosti jako celku, právě tak jako v zájmu ostatních spoluobčanů. Toto omezení, vyplývající zákonitě ze závazného celospolečenského plánovitého řízení i z požadavků spolupráce, činnosti a pomoci, platí rovněž *obecně pro všechna subjektivní občanská práva*, ať již jde o oblast *hmotnou*, tak i *osobnostní*.

Jde o omezení, spočívající jednak v příkazu postupovat při výkonu všech subjektivních občanských práv v souladu se zákonem i s pravidly socialistického soužití, jednak v zákazu zneužívat subjektivních občanských práv proti zájmům společnosti, resp. proti zájmům ostatních spoluobčanů. Tak např. osobní vlastník musí mít zásadně zabezpečeno právo přenechat věc do užívání jinému aneb s ní nakládat i jinak, avšak pouze tehdy, neodporuje-li to zájmům společnosti. Právě tak vlastník, resp. uživatel věci musí mít možnost svá subjektivní občanská práva vykonávat podle svého uvážení, avšak vždy při tom musí zároveň dbát, aby např. v souladu s požadavky spolupráce, součinnosti a pomoci nerušil nad míru přiměřenou své

sousedy (srov. např. stále aktuální problematiku tzv. sousedského práva mezi vlastníky, resp. mezi uživateli nemovitosti).⁴¹⁾

Rovněž tak je třeba v občanskoprávní sféře podporovat rozvoj vzájemné spolupráce, součinnosti a pomoci mezi občany v oblasti občanské výpomoci. Ani tu ovšem pod touto rouškou nesmí docházet k nedovolené činnosti (k různým nezákonným formám činnosti či k jiným formám společensky nežádoucího parazitismu), spojené leckdy s neoprávněným obohacováním, resp. se získáním jiných neoprávněných majetkových výhod.⁴²⁾

I na takové případy, kde zdrojem konfliktů je zpravidla dočasné napětí mezi současnými hospodářskými zdroji a potřebami, musí občanské právo pamatovat a přispívat svým působením k jejich potlačování (základ tohoto potlačování v právu však spočívá — a to je třeba pro úplnost zdůraznit — v jiných právních prostředcích než občanskoprávních).

Občan musí mít rovněž zásadně zabezpečenu dispozici se svými peněžitými částkami. Občanské právo však musí zároveň svými specifickými opatřeními čelit v případě potřeby tomu, aby občan těchto peněžních prostředků nepoužíval v rozporu se zájmy společnosti (např. k využívání peněžních prostředků jako lichvy, úplatků apod.).

Právě tak občan — vlastník musí mít zásadně právo používat o svém majetku závětí (testovat). I v této oblasti však musí být zabezpečeno, že při tom bude postupovat tak, aby neopomenul své potomky a negoval —

⁴¹⁾ V této souvislosti sluší stručně uvést, že dosavadní zkušenosti právní praxe i poznatky teorie celkem přesvědčivě ukázaly, že pouhé používání základních zásad občanskoprávních vztahů (č. VI, VII) při řešení dosud stále přetrvávajících střetů (konfliktů) mezi sousedy (ať již jde o vlastníky nemovitostí či uživatele), i když je *zásadně analogicky* (nikoli tedy *přímo*) *možné*, není zdaleka optimálním řešením. Společenským potřebám, včetně lepšího vymezení a i zabezpečení subjektivních práv samotných účastníků občanskoprávních vztahů, týkajících se tak důležitých hmotných statků pro uspokojování osobních potřeb, jako jsou právě nemovitosti, by nepochybně lépe odpovídala *existence speciální a podrobnější občanskoprávní úpravy tzv. sousedských práv* (ať již jde o úpravu následků tzv. přímých či nepřímých imisí). Speciální a podrobnější z toho důvodu, že by tímto způsobem bylo umožněno pro tuto občanskoprávní oblast *konkretizovat zde uplatňující se morální principy v podobě pravidel socialistického soužití*. To by mělo značný význam nejen pro vlastní rozhodování sousedských vztahů v případě nastalých střetů (konfliktů), nýbrž i z hlediska preventivně výchovného předcházení (prevence) sporům. Lze předpokládat, že taková úprava by lépe přispěla i k vytváření dobrých sousedských vztahů, nezbytných k rozvoji celkově patřičné úrovně života občanů v současné etapě společenského vývoje.

⁴²⁾ Na květnovém zasedání ÚV KSČ z r. 1977 ve „Zprávě o uspokojování hmotných potřeb obyvatelstva a směrech dalšího rozvoje vnitřního trhu“ se v této souvislosti přílehlavě konstatuje, že z takových faktorů, jako je nesoulad „mezi strukturou nabídky a individuálních potřeb též dnes neoprávněně v některých případech lidé, kteří doslova parazitují na naší společné práci“ (Rudé právo ze dne 20. května 1977, str. 3).

Proto je třeba vést boj proti všem nedovoleným — nezákonným formám činnosti i v občanskoprávní oblasti. Nejde však — a to budiž zdůrazněno — o různé druhy právním řádem povolených činností (srov. č. 20/1965 Sb.) s osobní pracovní účastí občana, kde je naopak celospolečenský zájem na tom, aby jich bylo v určitých místech užitečně využíváno d o k o n c e více než dosud k uspokojování odůvodněných osobních potřeb občanů.

v rozporu se zájmy společnosti — svůj vztah k těm, o kterých lze důvodně předpokládat, že mu jsou z rodinného kolektivu (kterýžto kolektiv se má mj. utužovat i působením dědického práva) nejbližší.

Konečně subjekt kteréhokoli subjektivního občanského práva musí mít rovněž možnost toto právo svobodně vykonávat. To platí ovšem za podmínky, že jeho výkon nebude šikanózní, tj., že nebude veden výlučně či převážně úmyslem způsobit výkonem svého práva někomu jinému škodu.

Totéž, co bylo řečeno výše o hmotné oblasti občanského práva, platí obdobně i o jeho *osobnostní oblasti* (zde ovšem nelze zapomínat na to, že omezení dispozic oprávněných subjektů s osobnostními statky mohou být a také z povahy věci budou zpravidla rozsáhlejší, než při nakládání s hmotnými statky).

Závěrem této části je třeba uvést, že srovnává-li se v občanskoprávním styku dispozitivnost občanů a socialistických organizací, je třeba dojít k závěru, že možnost dispozic na straně socialistických organizací je *užší*. To je dáno tím, že socialistické organizace vznikají a vykonávají svou činnost se svěřeným majetkem (resp. s vlastním majetkem) v souladu s přísně stanoveným účelem stanoveným plánem a vymezeným státem v příslušném předpise, nebo-li že jejich činnost je vzhledem k jejich společenské funkci — ať přímo či nepřímo — soustavně řízena. I tak ovšem zůstává socialistickým organizacím jako subjektům chozraščotní aktivity neboli relativně samostatným subjektům v podmínkách zdokonalovaného řízení národního hospodářství široký prostor pro dispozice vykonávané v zájmu jak celospolečenském, svém, tak i občanů (harmonické spojování celospolečenských, podnikových (skupinových) a individuálních zájmů).

6. *Dobře fungující občanské právo v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti musí zároveň vytvářet důsledný a efektivní systém občanskoprávních záruk — jistot zaměřených na zajištění realizace a ochrany subjektivních občanských práv ve vzájemném vztahu subjektů občanskoprávního styku, včetně občanskoprávní ochrany proti protiprávním zásahům.*

Systém občanskoprávních — speciálních záruk, určující podmínky a způsob realizace občanských práv i jejich ochrany, tak významným způsobem doplňuje obecný systém politických, ekonomických, ideologických aj. záruk vytvářejících *základ pro reálný výkon práv subjektů občanskoprávních vztahů*. To je zvláště důležité zejména u práva osobního vlastnictví, které i v současném období tvoří jednu ze základních občanskoprávních forem uspokojování osobních potřeb občanů. *Osobní vlastnictví* však musí být nejen prohlášeno za nedotknutelné, nýbrž tento princip nedotknutelnosti je třeba vůči všem a zároveň důsledně a účinně respektovat i v praxi. Jen za určitých a zcela výjimečných okolností a záruk (kautel) lze z hlediska honorování důležitých zájmů společnosti, které nelze uspokojit jinak, připustit do osobního vlastnictví zásah (srov. např. typický zásah ve formě vyvlastnění) za náhradu.⁴³⁾

⁴³⁾ V širších souvislostech rozvedeno, princip nedotknutelnosti osobního vlastnictví vyplývá zákonitě z těchto skutečností: Za prvé, že zdrojem osobního vlastnictví je

Obdobné platí z povahy věci i u *práva osobního užívání pozemků*, kteréto právo od svého zakotvení (1. 4. 1964) nabývá vzhledem ke svému funkčnímu a dlouhodobému určení stále většího významu.

Výrazný systém právních záruk musí být rovněž zakotven a zachován i u *práva osobního užívání bytů*, kterým se v socialistické společnosti realizuje rovněž jedna ze základních osobních potřeb občanů — bydlení a jeho stále vzrůstající úroveň (srov. též v tomto směru zakotvení práva na bydlení přímo v ústavě SSSR). I v této oblasti je třeba akcentovat požadavek potřebného a stálého posilování prvků spolupráce, součinnosti a pomoci (srov. např. udržování bytu v dobrém stavu ze strany bytové organizace, naproti tomu řádné placení úhrady za osobní užívání bytu ze strany občana, jeho péče o domovní majetek apod.). Zároveň musí platit, že právo osobního užívání lze zrušit jen za určitých přesně stanovených podmínek a dále, že uživatel není povinen se z bytu vystěhovat, dokud mu zásadně není přidělen náhradní byt či pouze náhradní ubytování.

Velmi účinně musí být občan chráněn i jako *spotřebitel výsledků občanskoprávních služeb*.

Je tomu tak proto, že jde o jeden z prostředků, kterým lze významně prohlubovat a zejména rozšiřovat úroveň uspokojování osobních, zejména hmotných, potřeb občanů ve sféře jejich smluvních závazkových vztahů uzavíraných se socialistickými organizacemi. *Občanskoprávní ochrana tak důležitým způsobem doplňuje takové základní sociální faktory, které vedou k celkovému příznivému upevňování postavení spotřebitelů ve společnosti, jako jsou náležité zásobení trhu, stabilita maloobchodních cen základních životních potřeb apod.* Občanskoprávní ochrana zároveň v souladu s požadavky spolupráce a součinnosti napomáhá k rozvíjení principu poctivosti v oblasti služeb, jako nedílné součásti socialistického způsobu života, zejména však ke zvyšování kvalitního uspokojování nejen základních potřeb, ale postupně i dalších potřeb, které dříve nebyly zdaleka v takovém předělu zájmů občanů (srov. např. různé služby, umožňující využívání volného času apod.). Občanské právo tak přispívá k plnění moderních služeb vysokých technických a estetických parametrů, k řádné poprodejní péči

společensky užitečnou osobní práci a na základě ní získané pracovní příjmy, za druhé, že osobní vlastnictví plní svou základní sociální funkci, tj. slouží k uspokojování vymezené části osobních potřeb a za třetí, že neslouží k nabývání bezpracných zisků a že ho není ani jinak zneužíváno k poškozování zájmů společnosti. Lze dodat, že za těchto podmínek je nedotknutelné osobní vlastnictví *získané* jak prací v socialistickém hospodářském sektoru, tak i individuální pracovní činností v řemeslech, zemědělství apod. V sovětské literatuře se po vydání nové ústavy správně konstatuje, že osobní vlastnictví je odvozeno od socialistického i tehdy, dostává-li občan pracovní příjmy na základě individuální pracovní činnosti (Ju. K. Tolstoj: Konstituce SSSR i právo sobstvennosti, SGiP č. 7/1978, str. 15). Vlastnictví občana i v tomto případě totiž působí v systému výrobních vztahů, v němž vedoucí místo zaujímá socialistické vlastnictví výrobních prostředků, čímž je v zásadě vyloučena přeměna vlastnictví založeného na osobní práci ve vlastnictví, které spočívá na vykořisťování práce cizí. Je ovšem samozřejmé, že míra odvozenosti osobního vlastnictví od socialistického vlastnictví není stejná. Nejužší sepětí je přirozené v těch případech, kdy občan — osobní vlastník pracuje v socialistickém hospodářském sektoru.

o výrobky apod., čímž ve svých konečných důsledcích zprostředkovaně přispívá k žádoucí spokojenosti občanů. V této souvislosti se nelze nezmínit ani o tom, že účinná a zároveň rychlá ochrana občanů jako spotřebitelů občanskoprávních služeb vede k tomu, aby se z celkové mimopracovní doby občanů vyčlenil co největší rozsah pro volný čas, včetně jeho účelného a racionálního využívání.

Proto tak v současném období vstupuje do popředí zejména *potřeba důsledného a bezmezerovitě vybudovaného systému občanskoprávních záruk* při poskytnutí vadné či opožděné služby (ať již jde o službu poskytovanou masově — sériově či jako výsledek živé řemeslné tvůrčí práce), resp. při neposkytnutí služby vůbec, *právě tak jako význam adekvátně stanoveného obsahu a rozsahu práv* při poskytnutí vadné či opožděné služby, *stanovení systému zákonných záruk, zakotvení přísného odpovědnostního principu*, který chrání v této oblasti jednak účinně zájmy občanů, jednak opodstatněně přenáší riziko na toho, u koho je namísto důsledky odpovědnosti lokalizovat, tj. na výrobce.⁴⁴⁾

De lege ferenda by bylo namísto — přirozeně v závislosti na společensko-ekonomickém rozvoji a tedy na hospodářských možnostech společnosti — prohloubit zákonodárnou úpravu, kterou by byla dále *rozšířena možnost výměny vadného výrobku na nový*. Šlo by zejména o výrobky vyšších cenových skupin, určených pro dlouhodobější spotřebu, kde podle zkušeností podstatně více druhů vad výrobků je již občany pocítováno jako neúnosný stav. Toto prohloubení a nesporné zdokonalení dosavadní zákonodárné úpravy by navíc dále posílilo — v souladu se zájmy celé společnosti — právní ochranu občana jako spotřebitele. Zbavovalo by ho rovněž tíživého břemene vést spor s organizací (břemeno časového zatížení, psychologických obav vést vůbec spor apod.). Zvýšeným tlakem na obchodní organizace a jejich prostřednictvím zejména i na výrobce by prohloubení této právní úpravy přispívalo k žádoucímu zvyšování kvality poskytovaných služeb.

⁴⁴⁾ Srov. k tomu již cit. květnové zasedání ÚV KSČ z r. 1977, kde se hovoří mj. o tom, že úkolem socialistického obchodu není jenom pomáhat. *Jeho povinností je i ochrana spotřebitele a povinnost garantovat jeho práva i vůči výrobci* (Rudé právo z 20. května 1977, str. 4).

Tento proces vybudování účinné institucionální ochrany občana jako spotřebitele i v této občanskoprávní sféře se stává *integrální součástí komplexního systému péče státu a společnosti* (začínající vlastně již v předvýrobní fázi) *o všestranný rozvoj osobnosti občanů a jejich celkových životních podmínek jako aktivních subjektů společnosti*. Tento systém ochrany spojující funkčně a organicky princip „caveat societas“ i „caveat emptor“ tak spoluvytváří optimální podmínky pro uspokojování konkrétních osobních potřeb občanů a ve svých důsledcích přispívá ke zvyšování jejich životní úrovně i k prohlubování jejich socialistického způsobu života. V tom spočívá kvalitativní rozdíl od stavu v soudobých průmyslově vyspělých buržoazních společnostech, kde se sice rovněž zdůrazňují zájmy kupujících občanů jako spotřebitelů (srov. např. ekonomicky nereálnou ideu občanů jako „suverénních“ spotřebitelů), ve skutečnosti se však z třídněideologického hlediska zastírá, že se občané v konkurenčním ekonomickém boji monopolů, používajících všechny prostředky (včetně reklamy), o maximální zisk, stávají nutně manipulovanými subjekty.

Vzhledem ke stálému rozvoji hmotné životní úrovně občanů, spojené mj. se vzrůstajícím zájmem občanů o výstavbu rodinných domků formou postavení těchto objektů na zakázku, by měla být napříště *jasně stanovena zásadní odpovědnost stavební organizace za vzniklé škody až do skončení stavby, a to jak vůči vlastníkovi této stavby, tak vůči třetím osobám.*

Právě tak ale významným způsobem vystupuje do popředí i *bezmezrovitý odpovědnostní systém za škodu způsobenou při poskytování nových moderních forem služeb* (srov. např. odpovědnost za škodu vzniklou v samoobslužných prodejnách, při samoobslužném používání takových věcí a přístrojů, jako jsou pračky, mandly apod., spravované socialistickými organizacemi, škody vznikající při používání stále více se rozšiřujících eskalátorů v metru, v obchodních domech, při odkládání věcí v samoobslužných skříňkách na nádražích, obchodních domech apod.).

V neposlední řadě k úplnému zabezpečení práv občanů jako spotřebitelů patří i to, aby *potřebné podzákonné normativní předpisy*, se kterými je a bude v této občanskoprávní sféře třeba vždy v určité míře počítat, *toliko blíže konkretizovaly základní práva a povinnosti zakotvená přímo ve stěžejním občanskoprávním předpise — občanském zákoníku.* Není však žádoucí, aby podzákonné normativní akty tato základní práva, resp. povinnosti občanů v důsledku určitého resortního přístupu jakkoli oslabovaly (nelze totiž zapomínat, že některé resorty jsou s jedním subjektem zkoumaných občanskoprávních vztahů organizačně a hospodářsky spojeny) či dokonce měnily. To by nebylo v souladu s rovným právním postavením zúčastněných subjektů, ani s vývojovou tendencí zvyšovat úlohu a poslání zákona při úpravě občanskoprávních vztahů mezi občany a socialistickými organizacemi.

Systém bezmezrovitých a skloubených občanskoprávních záruk musí být v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti adekvátně stanoven a v praxi dobře fungovat, i pokud jde o *občanská osobnostní práva.* Tato tendence je zřejmě patrna v celém soudobém socialistickém občanském zákonodárství (srov. z poslední doby i nový občanský zákoník NDR).

Z hlediska dalšího rozvoje občanského práva v období procesu uskutečňování vědeckotechnické revoluce je však třeba věnovat náležitou pozornost rovněž *zárukám zajišťujícím důslednou ochranu subjektivních občanských práv i v takových nově vzniklých oblastech, jako je např. oblast zdravotnictví,* kde v důsledku rozvoje vědy a techniky dochází k rozvoji transplantací orgánů a tkání (ex vivo i ex mortuo), kde vznikají i nové občanskoprávní aspekty problematiky tzv. biologické (na rozdíl od klinické) smrti, apod., či *oblast ochrany životního prostředí,* včetně zabezpečení ochrany občanů před nežádoucími účinky postupně stále více využívané jaderné energie anebo *oblast ochrany tvůrčí duševní činnosti občanů* v souvislosti s nebývalým rozvojem techniky, automatizace apod.

K otázkám dobře fungujícího a efektivního systému záruk — jistot a tím i zabezpečení náležité ochrany subjektivních občanských práv zbývá závěrem dodat toto:

Za prvé, právě tu dochází k velmi úzkému sepětí občanského práva

hmotného a občanského práva procesního. Je tomu tak proto, že občanské právo procesní je nezbytným spojovacím článkem mezi zárukami (jistotami) stanovenými občanským právem hmotným a jejich realizací (nedojde-li k nim dobrovolně) autoritativní cestou v praxi. Proto nabývá takový individuální, ale zároveň i navýsost společenský význam náležité zabezpečování *ochrany práv ze strany státních orgánů zejména soudů* (při tom jde nejen o jejich správný procesní postup, nýbrž zejména i o jejich věcné (meritorně) spravedlivé, a tím přesvědčivé rozhodování.⁴⁵⁾

V tomto směru se zvlášť výrazně projevuje *princip zásadního souladu individuálních zájmů se zájmy celospolečenskými.* Jestliže totiž v občanskoprávním styku musí jeho relativně samostatné subjekty vždy dbát i zájmů společnosti, musí na druhé straně společnost, reprezentovaná státem, zabezpečit v případě potřeby občanským subjektivním právům těchto subjektů *náležitou autoritativní ochranu prostřednictvím svých speciálních orgánů, zejména soudů.*

Za druhé, v širších právépolitických souvislostech nelze zapomínat ani na to, že adekvátně a funkčně stanovený systém občanskoprávních záruk — jistot a jejich důsledná realizace v praxi, neboli jinak řečeno, *dobře a spravedlivě fungující občanskoprávní ochrana občanů jako osobních vlastníků, uživatelů, spotřebitelů, dědiců, subjektů osobních statků* přispívá svým specifickým způsobem k *náležitému uvědomění si významu jejich vlastního postavení, prestiže a důstojnosti nejen před sebou samými, nýbrž i před celou společností.* Tím v této sféře dochází zároveň k posilování jejich pocitu úzké sounáležitosti k této společnosti, což ve svých důsledcích přispívá k jejich aktivnímu vztahu k sociálnímu dění kolem nich, včetně uvědomělé účasti na řízení a rozhodování v ekonomice, politice, kultuře apod. (*dialektické sepětí postavení občanů jako vlastníků, uživatelů, spotřebitelů, dědiců, subjektů všeobecných osobnostních statků, tvůrců statků jako jsou autorská díla, vynálezy, objevy apod. s jejich postavením jako výrobců — hospodářů, tvůrců a vůbec s jejich celkovým postavením jako aktivních členů společnosti.*)

7. Občanské právo musí účastníky občanskoprávních vztahů mobilizovat k tomu, aby ve svém počínání postupovali vždy tak, aby nedocházelo k protiprávnímu ohrožování či dokonce k protiprávnímu porušování občanských práv (majetkových i osobnostních), zejména aby nepůsobili škody na zdraví a na majetku, ani se neoprávněně neobohacovali na úkor jiných (projev principu *neminem laedere* úzce spjatého s principem generální a speciální prevence). Tam však, kde již vzdor prevenci k protiprávnímu ohrožení či dokonce k protiprávnímu porušování dojde, občanské právo musí v takových případech důsledně zabezpečovat účinnou nápravu vzniklé újmy (ať již na majetku či na osobnosti) v zájmu postižených (princip *reparace, resp. satisfakce*).

V občanskoprávní oblasti se musí důsledně promítat společensky opod-

⁴⁵⁾ Stranou těchto výkladů je ponechána výjimečná ochrana subjektivních občanských práv cestou *svépomoci*.

statněný požadavek, podle kterého je účinnější všem újmám, zejména škodám, resp. neoprávněnému majetkovému prospěchu, *předcházet*, než je — byť třeba sebedokonalejšími — právními prostředky až *následně napravit* (i tu platí *mutatis mutandis* zásadně totéž, co je dnes uznáváno např. v jiné důležité společenské oblasti — ve zdravotnictví). Zkrátka, důležitější a účinnější je vybudovat *systém předcházení (prevence) újmám, zejména škodám*, a to vědomým vytvářením těch předpokladů v praktické lidské činnosti, o kterých je podle zkušeností a odborných poznatků známo, že vzniku těchto újem zamezují a čelí jim.

Dojde-li však k porušení tohoto principu a tudíž k protiprávnímu zásahu do občanskoprávních vztahů, s čímž nutno vzhledem k řadě stále působících subjektivních důvodů i objektivních příčin zatím nadále počítat, je namístě *uvést do pohybu fungující systém (mechanismus) občanskoprávní odpovědnosti*. Základním posláním občanskoprávního odpovědnostního systému je, aby prostřednictvím speciálně stanovených, uzpůsobených a zároveň koordinovaně působících právních prostředků (náhrady škody, neoprávněného majetkového prospěchu, nápravy vad, nápravy újmy na osobnostních statcích, apod.) byly účinně odstraněny následky porušení subjektivních občanských práv. Tak se i *princip nápravy (reparace, resp. případné satisfakce) stává v současném období jedním z principů soudobého socialistického občanského práva*.⁴⁶⁾

⁴⁶⁾ Zejména v oblasti náhrady škody je třeba i z *legislativního hlediska* stále zdokonalovat působení *principu reparace*, který *opodstatněně zdůrazňuje zájmy a ochranu poškozených*. Na základě nabytých zkušeností soudní praxe i poznatků teorie bude zřejmě i tu třeba uvážit *de lege ferenda* některé dílčí náměty:

1. *Stanovení pasivní solidarity více škůdců jako pravidla, včetně možnosti, aby soud svým rozhodnutím mohl založit dílčí závazek škůdců.*

Tímto způsobem by se v první řadě přiměřeně a opodstatněně zvýšila právní ochrana oprávněných subjektů (došlo by totiž jednak k posílení bezpečnosti pohledávky tam, kde je u některého z dlužníků nevymahatelná, jednak k usnadnění jejího uplatnění). Zároveň by se však předešlo nejednému procesnímu obtížím, se kterými se v tomto směru soudní praxe dnes setkává.

2. *Odstranění limitu při náhradě škody spočívající ve ztrátě na výdělku.*

Úprava tohoto druhu by v občanskoprávní oblasti plně odpovídala jak preventivně výchovné, tak zejména reparační (satisfakční) funkci občanskoprávní odpovědnosti za škodu (ostatně tyto požadavky našly již v mezidobí svůj částečný výraz ve vydání vyhl. č. 66/1973 Sb., dnes již mimochodem opět ne zcela vyhovující). Touto úpravou, přihlízející k nastalým valorizacím, dojde z právněpolitického hlediska opodstatněně k souladu občanskoprávní úpravy se stálým růstem hmotné (materiální) úrovně občanů, jakožto důležité stránky jejich životní úrovně vůbec. Eventuální možnost vzniku tvrdostí lze v případech zvlášť zřetelle hodných vždy vhodně korigovat použitím zmírňovacího (moderačního) práva soudu.

3. *Uvážit, zda by nebylo ve vhodné době namístě zavést v oblasti náhrady škody obecně (tj. i u ušlých škod způsobených na věcech) princip její tzv. úplné náhrady, tj. bez jakékoli vazby na formy zavinění.* Lze soudit, že úprava tohoto druhu by více odpovídala reparační a preventivně výchovné funkci institutu náhrady škody. Nelze rovněž popřít, že by i jinak byla přiměřená jak vůči poškozenému a jeho chráněným zájmům, tak vůči škůdci, resp. odpovědnému subjektu.

4. Postupně bude třeba uvážit i to, zda by nebylo namístě zařadit do občansko-

Tyto závěry zásadně předpokládají, že rušitel právní povinnosti si byl zároveň s to rozumově (intelektuálně) uvědomovat (předvídat — rozeznávat) následky svého jednání a ovládat je, neboli že mu lze přičíst i *zavinění* (občanskoprávní odpovědnost subjektivní). Z toho vyplývá, že zavinění se stává nejen *základní podmínkou vzniku občanskoprávní odpovědnosti*, nýbrž i *zásadním — společensky opodstatněným — důvodem existence občanskoprávní odpovědnosti*.

Někdy však musí být povinnost občanskoprávní nápravy spjata s ohledem na intenzivní zabezpečení zájmů (hmotných i osobnostních) poškozených i přiměřeného (spravedlivého) rozložení rizika v moderní společnosti, jakou socialistická společnost je, pouze s *porušením právní povinnosti*, resp. — a to s prosazujícím se vědeckotechnickým pokrokem stále častěji — i s *určitým protiprávním stavem vyvolaným zpravidla škodnou událostí bez zřetele na zavinění* (občanskoprávní odpovědnost objektivní).

Závěrem je třeba říci, že důsledné uplatňování občanskoprávní nápravy má zprostředkovaně vždy i preventivně výchovné účinky (tzv. negativní forma stimulování). Jde totiž o to působit i nápravnými prostředky k tomu, aby nejen rušitel právní povinnosti, nýbrž i všechny ostatní subjekty volily napříště z možné řady variant právě tu, která je v souladu s právem (*secundum legem*). Jinými slovy řečeno, mezi oběma vzpomenutými občanskoprávními principy, tj. prevencí a reparací, *neexistuje nějaký nepřekonatelný — metafyzický předěl*.

právní oblasti náhrady škody ustanovení, kterým by byla *výslovně* založena odpovědnost za taková poškození, která občanům vzešla z *provozu úředně schválené činnosti*. Šlo by — zhruba řečeno — o takové případy provozování úředně schválené činnosti, s jejímž působením, překračujícím obvyklou míru a podstatně omezujícím poškozeného, je spojeno nebezpečí vzniku škod. Za současného stavu jsou pouze *některé specifické případy* takovýchto poškození kryty stávajícími právními předpisy. Některé případy poškození, které dnes vznikají v souvislosti s postupujícím vědeckotechnickým pokrokem, však dosud právně upraveny nejsou, ač i při nich v důsledku vzniku škod nastává stav, který by právo s ohledem na zajištění intenzivní a účinné ochrany poškozených mělo za účelem vyloučení pochybností výslovně sankcionovat a tak zabezpečovat postiženým náhradu (sankcionováním by již v důsledku škodné události vznikl protiprávní stav jako potřebný základ odpovědnosti). Takto vznikající situace jsou pocíťovány jako mezery v dosavadním občanskoprávním systému. To platí tím spíše, že tímto způsobem může docházet leckdy k velmi závažným újmám, které citelně postihují občany. Nutno soudit, že nelze-li společensky prospěšnou činnost úředně povolenou vzhledem k jejím nesporně převažujícím celospolečenským výhodám zakázat, že třeba alespoň újmu vzniklou poškozeným vypořádat na spravedlivém základě.

5. S ohledem na zvýšenou ochranu zájmů poškozeného se ukazuje rovněž správným *prodloužit dosavadní promlčecí doby u práv na náhradu škody*. To je naléhavé zejména v případech, jde-li o škody způsobené na zdraví poškozeného, resp. škody vzniklé ve větším rozsahu.

Se zřetelem k tomu, co bylo výše uvedeno o postavení občanského práva v soudobém období výstavby rozvinuté socialistické společnosti, zákonitě vzrůstá i význam vědy socialistického občanského práva.

Věda občanského práva je souhrn vědeckých poznatků o socialistickém občanském právu, jakožto právním odvětví. Jinými slovy řečeno, věda občanského práva zkoumá na základě marxisticko-leninského učení občanské právo jako právní odvětví jednotného systému socialistického práva.

Platí, že bez vědy občanského práva si nelze osvojit znalost občanského práva ani jako právního odvětví, ani jako systému zákonodárství, ani jako pedagogické (učební) disciplíny (srov. známou leninskou myšlenku o tom, že vybudování socialismu a komunismu je možné jen tehdy, jestliže věda pronikne do všech oblastí života společnosti). Právě tak má ovšem svou platnost teze, že pravdivost a nosnost poznatků vědy občanského práva je třeba stále ověřovat společenskou právní praxí.

Úkoly vědy socialistického občanského práva lze v současných společenských podmínkách charakterizovat v základních rysech takto:

a) Vědeckou metodou přesně a pravdivě analyzovat a rozpoznávat specifickou podstatu (nikoli tudíž pouze jevové stránky) předmětu (včetně jeho společenského určení — funkce) metody, charakteristických rysů i jednotlivých institutů občanského práva a takto získané poznatky (vědecké poznatky) systematicky uspořádat v logicky utříděný systém občanského práva neboli v teorii občanského práva.

Tím, že takto odhaluje specifické zákonitosti zkoumané oblasti společenského života a vyjadřuje je (formuluje je) ve formě teorie (teoretických kategorií), věda občanského práva plní prvořadý úkol, který jí náleží a jenž je na ni oprávněně kladen z hlediska požadavků základního vědeckého výzkumu.

S tímto úkolem velmi úzce souvisí i další významný úkol vědy občanského práva. V duchu základních vývojových zákonitostí a tendencí soudobé socialistické společnosti musí v podmínkách využívání výsledků vědeckotechnické revoluce s náležitým předstihem předvídat jak bezprostřední alternativy, tak zároveň perspektivy rozvoje celé společenské oblasti upravované občanským právem, a tím i občanského práva jako právního odvětví, právě tak jako občanského zákoníku — stěžejního občanskoprávního předpisu (a to vždy nejen jako celku, nýbrž i jednotlivých částí). Při tom všem věda občanského práva musí soustavně přihlížet a obohacovat se o poznatky právní, zejména justiční, praxe nabyté z aplikace občanskoprávních předpisů (právě právní praxe výrazně odhaluje jejich přednosti i nedostatky). Musí se rovněž opírat o poznání jiných právních oborů (a to nikoli toliko mechanicky, nýbrž organicky, tj. všechna přijatá řešení v občanskoprávní oblasti musí tvořit vnitřně ucelený celek v systému celého práva), event. stále více o výsledky jiných přílehlých společenskovědních oborů (tzv. víceoborový — multidisciplinární či inter-

disciplinární, resp. komplexní výzkum, pro který právě období výstavby rozvinuté socialistické společnosti vytváří potřebný základ).

Zároveň v současné době vystupuje i ve vědě občanského práva stále více a energičtěji do popředí potřeba přihlížet k důsledkům a vlivům stále se prohlubujícího procesu mezinárodní socialistické ekonomické integrace (v souvislosti s tím vystupuje do popředí i správně chápáná srovnávací metoda v oblasti socialistického občanského práva).

b) Věda občanského práva musí rovněž zaznamenávat pravdivé poznatky o společenském působení, účinnosti a akceptaci platných právních předpisů občanského práva. V rámci tohoto úkolu musí zároveň kriticky hodnotit, zda platné občanskoprávní předpisy jako celek (jejich základní koncepce), jednotlivé občanskoprávní instituty, případně i jen jednotlivá konkrétní ustanovení jsou adekvátním (tj. ani zastaralým, ani však neodůvodněně anticipujícím, a tedy nereálným) právním odrazem dosaženého stavu upravovaných společenských vztahů a jejich potřeb, jakož i způsobitým a funkčním nástrojem aktivního působení na jejich další rozvoj, včetně příznivého utváření chování jejich subjektů v duchu socialistického způsobu života. Fundované a s patřičným časovým předstihem zjištěné poznatky a podněty zaměřené de lege ferenda musí věda občanského práva předávat příslušným státním orgánům pro účely právní politiky, zejména pro účely zákonodárné činnosti na úseku občanského práva. V této souvislosti je úkolem vědy občanského práva upozorňovat na mezery a nedostatky v platném občanském zákonodárství, které již nelze řešit pouhým výkladem, nýbrž — v souladu s principem zákonnosti — novou právní úpravou (tzv. dialektická jednota kritičnosti na straně jedné a konstruktivních tvůrčích návrhů na straně druhé).

c) Ruku v ruce s tím, co bylo řečeno shora, věda občanského práva musí vědeckým (teoretickým) způsobem vykládat základní otázky platného občanského práva a zkoumat několik jejich aplikace odpovídá podstatě a funkčnímu zaměření občanskoprávních předpisů.

d) Věda občanského práva musí vést z hlediska své ideologické a třídní funkce stálý zásadový a vědecky fundovaný boj proti všem nemarxistickým názorům, které pronikají či přežívají v občanskoprávní sféře (srov. např. v této oblasti již výše zmíněné vulgárně spotřebitelské názory, právě tak jako koncepce tzv. asketického socialismu, resp. různé způsoby buržoazních koncepcí tzv. nové kvality života) s cílem vědecky zdůvodňovat přednost a převahu socialistického občanskoprávního systému. Tímto působením se věda občanského práva organicky včleňuje do soudobého ideologického boje vedeného i v této oblasti v mezinárodním měřítku.

Несколько соображений по поводу гражданского права в период строительства развитого социалистического общества в ЧССР

РЕЗЮМЕ

Исследование подразделяется на четыре тесно взаимосвязанных раздела.

В первом разделе исследования автор уделяет внимание вопросам определения понятия гражданского права с помощью его предмета и метода.

В качестве предмета гражданского права автор считает определение — обладающие специфические признаки — общественные отношения, касающиеся имущества (имущественные отношения) или личности гражданина как индивида (личностные отношения) и служащие удовлетворению значительной доли потребностей их субъектов (граждан, социалистических организаций, а также организаций вообще, эвент. в исключительных случаях — государства), существенной доли типично личных, т. е. материальных и духовных нужд граждан.

В основополагающую категорию гражданских имущественных правоотношений входят как отношения собственности, так и обязательственные отношения (в рамках обязательственных отношений в процессе удовлетворения существенной доли личных нужд граждан особое место и роль принадлежит личным отношениям пользования, касающимся земельных участков и квартир).

В основополагающую категорию гражданских личностных правоотношений входят личностно-имущественные отношения (ср. типично авторские правоотношения и т. п.), а также чисто личностные отношения — всеобщие личностные отношения (в чехословацком гражданском законодательстве имеются в виду отношения неразрывно связанные с индивидуальным развитием личности каждого гражданина и предусмотренные в §§ 11 и посл. ГК).

Для определения гражданских правоотношений в период строительства развитого чехословацкого социалистического общества в равной мере характерно и то обстоятельство, что их реализация проходит в условиях планомерного управления обществом, а также в духе сотрудничества, взаимодействия и помощи их субъектов с целью углубления социалистического образа жизни в сфере общественных отношений, регулируемых гражданским законодательством.

Основным элементом метода гражданских правоотношений служит равное правовое (не фактическое) положение их субъектов, т. е. такое правовое положение, когда ни один из субъектов этих отношений по отношению к другому не выступает в качестве носителя верховной власти. Следующим важнейшим элементом метода гражданских правоотношений служит и наличие у субъектов гражданских правоотношений права на относительное распоряжение с материальными или личностными элементами.

В втором разделе исследования автором приводятся две главные задачи, поставленные в период строительства развитого социалистического общества в ЧССР перед гражданским правом. Это — задача, имеющая своей целью способствовать путем применения специфических и неподменных методов удовлетворению значительной доли потребностей субъектов гражданских правоотношений, существенной доли типично личных нужд граждан, способствуя таким образом непрерывному улучшению условий жизни (скажем, создание условий для целесообразного времяпрепровождения и т. п.) и их в общем и целом всестороннему и ровному развитию, а также задача последовательного обеспечения того, чтобы такое удовлетворение существенной доли личных нужд происходило в сфере регулируемой гражданским законодательством в соответствии с социалистическим образом жизни. В этой связи автором кроме прочего подчеркивается значение гражданского права в борьбе как против узко и односторонне понимаемых потребительских тенденций, направленных на самоцельное накопление вещей, так и против самых различных современных новомодных запад-

ных концепций так называемого нового качества жизни, которым присущ общий экономический и классовый интерес — сохранить и увековечить политическое господство и власть буржуазии.

В третьем разделе исследования автор задумывается над современным положением чехословацкого социалистического гражданского права и некоторыми тенденциями его дальнейшего развития. В этой связи приводится им формулировка ряда предложений de lege ferenda, реализация которых по его мнению могла бы способствовать дальнейшему усовершенствованию действующего чехословацкого гражданского законодательства.

JIRÍ SVESTKA

Einige Erwägungen über das bürgerliche Recht in der Periode des Aufbaues der entfalteten sozialistischen Gesellschaft in der CSSR

INHALT

Die gesamte Studie zerfällt in vier Teile, die miteinander eng zusammenhängen.

Im ersten Teil der Studie widmet der Autor seine Aufmerksamkeit der Umschreibung des Begriffs des bürgerlichen Rechts, und zwar mit Hilfe seines Gegenstandes und seiner Methode.

Als Gegenstand des bürgerlichen Rechts betrachtet der Verfasser bestimmte — sich durch spezifische Merkmale auszeichnende — gesellschaftliche Beziehungen, die das Vermögen (Vermögensbeziehungen) oder die Persönlichkeit der Bürgers als Individualität (Persönlichkeitsbeziehungen) betreffen und der Befriedigung eines bedeutenden Teiles der Bedürfnisse ihrer Subjekte (der Bürger, der sozialistischen Organisationen, resp. von Organisation überhaupt, event. ausnahmsweise des Staates), eines typisch bedeutenden Teiles der persönlichen, d. i. der materiellen und geistigen Bedürfnisse der Bürger, dienen.

Grundlegende Kategorien der bürgerlich-rechtlichen Vermögensbeziehungen bilden einerseits die Eigentumsbeziehungen, andererseits die Obligationsbeziehungen (im Rahmen der Obligationsbeziehungen kommen bei der Befriedigung eines wichtigen Teiles der persönlichen Bedürfnisse der Bürger eine gewisse Sonderstellung und Rolle den persönlichen, Grundstücke und die Wohnung betreffenden Benützungsbefindlichkeiten zu).

Grundlegende Kategorien der bürgerlich-rechtlichen Persönlichkeitsbeziehungen bilden die Persönlichkeits-Vermögensbeziehungen (vgl. typisch die Urheberrechtlichen Beziehungen u. ähnl.), sowie auch reine Persönlichkeitsbeziehungen — die allgemeinen Persönlichkeitsbeziehungen (im tsch. bürgerlichen Recht handelt es sich um Beziehungen, die untrennbar mit der individuellen Entwicklung der Persönlichkeit jedes Bürgers verbunden und in § 11 ff. des BG geregelt sind).

Für die Umschreibung der bürgerlich-rechtlichen Beziehungen in der Periode des Aufbaues der entfalteten tsch. sozialistischen Gesellschaft ist jedoch ebenso charakteristisch auch das, dass sie im Rahmen der gesamtgesellschaftlichen planmässigen Lenkung sowie auch im Geiste des Erfordernisses der Zusammenarbeit, Mitwirkung und Hilfe ihrer Subjekte mit dem Ziel, auf dem durch das bürgerliche Recht geregelten die sozialistische Lebensweise zu vertiefen, verwirklicht werden.

Grundlegendes Element für die Methode der bürgerlich-rechtlichen Beziehungen ist die gleiche rechtliche (keineswegs faktische) Stellung ihrer Subjekte, d. i. eine solche Rechtsstellung, dass keines der Subjekte dieser Beziehungen gegenüber einem anderen als Träger der souveränen Macht auftritt. Eines der weiteren bedeutenden Elemente in der Methode der bürgerlich-rechtlichen Beziehungen ist auch die relative Disposition der Subjekte der bürgerlich-rechtlichen Beziehungen beim Verfügen über materielle resp. Persönlichkeitselemente.

Im zweiten Teil umreißt der Autor der Studie die zwei Hauptaufgaben, die in der gegenwärtigen Periode des Aufbaues der entfalteten tsch. sozialistischen Gesell-

schaft vor dem bürgerlichen Recht stehen. Dies ist einerseits die Aufgabe, auf spezifische und nicht vertretbare Weise beizutragen zur Befriedigung eines bedeutenden Teiles der Bedürfnisse der Subjekte der bürgerlichrechtlichen Beziehungen, eines typisch bedeutenden Teiles der persönlichen Bedürfnisse der Bürger, und dadurch in seinen Konsequenzen zur ständigen Verbesserung der Lebensbedingungen (z. B. dadurch, dass Möglichkeiten zu einer zweckmässigen Ausnützung der Freizeit geschaffen werden usw.) sowie auch zu ihrer durchaus allseitigen und ausgewogenen Entwicklung, andererseits die Aufgabe, folgerichtig darauf bedacht zu sein, dass diese Befriedigung eines bedeutenden Teiles der persönlichen Bedürfnisse innerhalb der durch das bürgerliche Recht geregelten Sphäre im Einklang mit der sozialistischen Lebensweise erfolgt. In diesem Zusammenhang betont der Verfasser der Studie u. a. die Bedeutung der bürgerlichen Rechts im Kampfe sowohl gegen die eng und einseitig aufgefassten Konsumtendenzen, die die als Selbstzweck betriebene Anhäufung von Sachen für den hauptsächlichlichen Sinn des menschlichen Strebens betrachten, wie auch gegen die verschiedensten heutigen westlichen Modekonzeptionen der sog. Lebensqualität, die eine gemeinsame ökonomische und klassenmässige Grundlage haben, nämlich die Verewigung der politischen Herrschaft und der Macht der Bourgeoisie.

Im dritten Teil bringt der Autor der Studie seine Gedanken über die gegenwärtige Position des tsch. sozialistischen bürgerlichen Rechts und über einige Tendenzen seiner weiteren Entwicklung zum Ausdruck. In diesem Zusammenhang formuliert er auch einige Anregungen *de lege ferenda*, die seiner Ansicht nach zur weiteren Vervollkommenung der geltenden tsch. bürgerlichen Rechts führen könnten.